

PANELOVÉ SOUBORY A VÝVOJ JEJICH BAREVNOSTI NA PŘÍKLADU SÍDLIŠŤ PRAHY 6 a 8

Petřiny, Invalidovna, Červený Vrch, Ďáblice, Kobylisy, Bohnice, Čimice

HANA ŘEPKOVÁ

Text se zabývá vývojem barevnosti modernistických panelových obytných souborů od prvotní šedi po současnou barevnou nestřídmost. Připomíná pod vrstvami zateplení skrytou podobu z 60. a 70. let 20. století. Na příkladech z lokalit vlastního působení autorky ukazuje příklady dobré a špatné praxe a předkládá možná koncepční řešení. Připomíná důležitost dokumentace zanikajících situací i poměrně mladých staveb a souborů. Největší zastoupení v předkládané obrazové dokumentaci má sídliště Bohnice, které se stalo laboratoří zkoumající účinek možných přístupů k barevnosti fasád, a pak sídliště Petřiny, kde je realizace navržené koncepce nejúplnější. Článek je založen na dlouholetém vědeckém zájmu autorky o téma architektury sídlišť a z velké části vychází také z jejich zkušeností z praxe na pozici vedoucí oddělení architekta odboru výstavby m. č. Praha 8 (1997–2001) a referentky odboru územního rozvoje m. č. Praha 6 (2002–2007).

PANEL ESTATES AND THE DEVELOPMENT OF THEIR COLOUR ON THE EXAMPLE OF HOUSING ESTATES IN PRAGUE 6 AND 8 : PETŘINY, INVALIDOVNA, ČERVENÝ VRCH, ĎÁBLICE, KOBYLISY, BOHNICE, ČIMICE

The text deals with the development of the colour of modernist panel housing estates from primary grey to the current colour intemperance. The 1960's and 70's form, hidden under the layers of insulation, is pointed out on examples of good and bad practice from the author's work sphere, and potential conceptual solutions are presented. The importance of documenting the disappearing features as well as relatively late buildings and estates is emphasized. The housing estate of Bohnice is the most represented in the illustrations, since it has become a laboratory investigating the effect of various approaches to the façade colour, followed by the Petřiny housing estate, where the implementation of the proposed concept is the most complete. The article is based on the author's long-term scientific interest in the housing estate architecture, and on her practical experience in the position of head of the architect construction department of Prague 8 (1997–2001) and official of the local urban development department of Prague 6 (2002–2007).

Klíčová slova — Praha – Petřiny – Invalidovna – Červený Vrch – Ďáblice – Kobylisy – Bohnice – Čimice – panelová sídliště – panel – barevnost – generel – metodika památkové ochrany – regulace – humanizace sídlišť – Vojtěch Šalda – Ladislav Lábus

Key words — Prague – Petřiny – Invalidovna – Červený Vrch – Ďáblice – Kobylisy – Bohnice – Čimice – panel housing estates – panel – colour – general development plan – heritage methodology – regulation – humanization of housing estates – Vojtěch Šalda – Ladislav Lábus

Celá desetiletí nám uniformita panelových sídlišť a jejich šedivost vadily natolik, že jsme téměř nevnímali jejich drobné barevné a materiálové nuance (KOŽELUHA 1965; obr. 1). Proces zateplování domů v uplynulých letech sídliště oživil, zároveň s tím však pod nánosem izolačních vrstev zanikla původní podoba fasád – velikost, skladba a povrch panelů či vyzdívek pásových oken,¹ zavěšené balkony, otvorové prvky, atiky a další. Teprve zateplování fasád jdoucí ruku v ruce se zánikem skladebnosti, původní barevnosti i materiality fasád nás přimělo všimnout si odlišností mezi soubory a jednotlivými vývojovými fázemi sídlišť. Zánik po desetiletí neměnného stavu byl našťastí provázen intenzivním uměleckohistorickým výzkumem sídlišť a snad i důkladnou dokumentací posledních intaktních objektů. Rozsáhlý projekt *Paneláci* mapoval sedmdesát pět českých a moravských sídlišť, publikoval a na výstavách představil padesát z nich (SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016; SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/KOUKALOVÁ/NOVOTNÁ 2017). Zaměřil se však na dokumentaci podstatnějších atributů, než je barva. Zabýval se historií jednotlivých souborů, urbanistickou koncepcí, autorským přínosem ke ztvárnění hromadné bytové výstavby, výtvarnými díly a dobovou reflexí. Z jinak velmi cenné publikace, jež původní stav ilustruje převážně černobílými snímky, tak není možné u většiny souborů původní barevnost a detaily podrobněji zjistit. Významným přínosem *Paneláků* je nová, velmi logická a srozumitelná periodizace sídlišť. Autorka periodizace Martina Koukalová dělí výstavbu tuzemských sídlišť do šesti etap. Časové zařazení odpovídá projektové fázi sídlišť, neboť samotná realizace se většinou překrývala s následujícími etapami. Sídliště ze 40. let stavěná ještě tradiční zděnou technologií jsou nazvána protosídliště nebo též dřevní sídliště, do 50. let spadají dvě velmi odlišné fáze – socialistický realismus a experimentální pionýrská sídliště, v letech šedesátých vznikla krásná neboli také humanistická sídliště. Nejrozsáhlejší panelové hradby na okrajích měst a demolice historické zástavby jsou produktem odlidštěné technokratické fáze 70.–80. let, která však vyprodukovala nejvíce bytů. Pokus o návrat k tradičnímu urbanismu v panelovém provedení učinila tzv. pozdní krásná a postmoderní sídliště v 80. letech

1 Meziokenní vložky bývaly v 60. letech na objektech občanské vybavenosti obkládány skleněnou mozaikou, výjimečně pak i na bytových domech.

20. století. Jak z publikace vyplývá, nejvíce bytů se postavilo během technokratické fáze, kdy měl z politických důvodů přednost objem výstavby před její kvalitou. Technokratická sídliště (obr. 2) si jsou opravdu často podobná; také ona nejvýrazněji a zároveň nejnegativněji zasáhla do prostředí, obrazu a siluety našich měst. V ostatních pěti etapách vznikla dosti odlišná a leckdy kvalitní sídliště, mnohem citlivěji zapojená do organismu měst (KOUKALOVÁ 2016).

V západní Evropě probíhala veřejná diskuse o panelových sídlištích od 60. let, v 70. letech byla jejich výstavba ukončena a od 80. let se datují snahy o jejich regeneraci. Od 90. let jsou zde modernistická sídliště umělecko-historicky zkoumána,² dokumentována a některá i chráněna. Například ve Velké Británii jsou na seznamu kulturních památek zapsána sídliště Alexandra Road (Neave Brown, 1968–1978) a Barbican (architektonické studio Chamberlin, Powell a Bon, 1965–1976) v Londýně, Park Hill v Sheffieldu (Jack Lynn a Ivor Smith, 1957–1961) či Byker Wall v Newcastlu (Ralph Erskin, 1969–1982). Švédsko a Finsko již vybrané příklady poválečné hromadné bytové výstavby také chrání (NOVOTNÁ 2015). I u nás diskuse, byť řízené, o podobě další výstavby v 60. letech probíhaly, s normalizací však umlkly. Na rozdíl od západní Evropy u nás výstavba sídlišť neskončila, naopak rozjela se s ještě větší intenzitou. V 80. letech se však stále silněji projevoval odpor ke všudypřítomné šedi, nejen na projekčních prknech, ale i v odborných periodikách (např. NOVOTNÝ 1983), a dokonce i v denním tisku (např. ZIMA 1985). Kritické texty o sídlištích publikovaly v 80. letech i *Umění a řemesla*.³ Na nálady odborné i laické veřejnosti reagoval *Technický magazín*, jenž se jako jeden z prvních problematice panelových sídlišť věnoval

Obr. 1. A – Praha 6-Vešleslavin, sídliště Petřiny, pohled ulicí Na Petřínách na bloky domů od čp. 311, Na Petřínách 84 směrem k východu. Dosud chybí hotelový dům i objekty občanské vybavenosti, scelující domovní frontu páteří osy souboru. **B** – Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny, pohled Brunclíkovo- v ulici k jihu a na křižování s ulicí Híršlovou, kde stojí objekt občanské vybavenosti čp. 1875, Brunclíkova 17 (pohlednice frankované 1967, soukromá sbírka).

Obr. 2. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 496–513, Zelenuhorská 3–37, pohled ze Zhořecké. Jeden ze dvou největších páteřních bloků s osmnácti vchody. Fasády jsou členěny pásovými okny (foto autorka, 2012).

2 Historii panelových sídlišť mapují od 90. let 20. století publikace ve Velké Británii (GLENDINNING/MUTHESIUS 1994), Francii (CLAUDE 2006; LENGIEREAU 2001), Nizozemsku (TURKINGTON/KEMPEN/WASSENBERG 2004), Švýcarsku (FURTHER/SCHOECK-RITSCHARD 2013), Německu (SCHWENK 1997), Polsku (CZAPELSKI 2018; GABIŠ 2018; CHOMĄTOWSKA-SZALAMACHA/SKŁODOWSKI 2018; LEŚNIAKOWSKA 2017; CHOMĄTOWSKA-SZALAMACHA 2016; CHMIELEWSKI/MIRECKA 2007), Rakousku (MAYER 2006), na Slovensku (KLEIBL 2014; MORAVČÍKOVÁ ET AL. 2011), v Sovětském svazu, posléze Rusku (MEUSER 2015) nebo i v Chile (ALONSO/PALMAROLA 2019). Souhrnně o francouzských, anglických, švýcarských, chilských a ruských sídlištích viz SKRIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/KOUKALOVÁ/NOVOTNÁ 2017, 8–11.

3 Jako příklad uvedme KRÁLÍČEK 1986. Z čísla 4 z roku 1998, které se v několika textech věnuje fenoménu sídlišť, viz např. ŠVÁCHA/LÁBUS/KRAUS/VORLOVÁ 1998.

a jehož redaktor Benjamin Fragner byl iniciátorem a organizátorem výstav *Malovaná architektura a Urbanita 86, 88 a 90* (FRAGNER 1986; 1988; POLÁČKOVÁ 2018, 61–69). Dílem postmoderní, dílem renesistické návrhy ovlivnily podle historiků architektury dnešní neblahý vizuální trend sídlišť. Tento názor nesdílím. Např. mnohé návrhy byly černobílé a oživení a individualizace dosahovaly zejména prostřednictvím architektonických a urbanistických forem. Nesporné však je, že jedním z poselství *Urbanity* bylo i heslo projektu Jána a Eriky Gondových: „Grey = present, colourful = future. – Šedivá je současnost, barevná je budoucnost.“ (KRIVÝ 2015, 785) Jsme tedy v oné vytoužené barevné budoucnosti?

Když vypukla ve 2. polovině 90. let snaha o energetické úspory, byla technokratická sídliště první, která využila

Obr. 3. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, čp. 685, Vokovická 14. Negativní příklad barevného řešení fasády. Jedny z prvních barevně pojednaných fasád bylo v 90. letech možno spatřit při cestě na ruzyňské letiště za vokovickou tramvajovou smyčkou na trojici věžových domů typu Čapek. Dva se kolem roku 2005 vrátily ke středněmu rozbarvení vystupujících prvků fasády, ladění dohněda si však ponechaly. Zbývající dům z trojice přenesl řešení na nové zateplení (foto autorka, 2020).

možnosti zateplování domů (GATTERMAYEROVÁ 2013; ROJÍK/GATTERMAYEROVÁ 1988; k technologii viz BAČOVÁ ET AL. 2010, 86–157). Změny vzhledu domů byly podníceny i privatizací bytového fondu a odstraňováním vad panelových konstrukcí. Proces nebyl od počátku nijak regulován, v 90. letech panovalo přesvědčení, že panelovým domům mohou změny jen pomoci. O architektonických, urbanistických a památkových hodnotách se uvažovalo jen u řemeslně nejpropracovanějších souborů ve stylu socialistického realismu. Přestože se již koncem 90. let ukázalo, že nekvalifikované změny mohou domy považované za architektonicky bezcenné změnit na vizuálně rušivé (obr. 3, 4), nikdo nepovažoval za nutné proces regulovat. Ustanovení stavebního zákona týkající se vzhledu domů nebyla vůbec využívána s odkazem na to, že vzhled domu je privátní záležitostí vlastníka. Jako člověk, kterého prostředí sídlišť deptalo natolik, že hledal možné způsoby nápravy, jsem se od 80. let zajímala o dostupné zahraniční i tuzemské příklady humanizace sídlišť (HÖLZEL/KEREL/ŠEVČÍK 1978; KROLL 1982; ŘEPKOVÁ 1988; k francouzským projektům v 80. letech viz ŠILHANOVÁ 1986, příloha, bez paginace). Přestože je dnes toto slovní spojení používáno převážně s pejorativním nádechem,⁴ dovoluji si jej používat v jeho původní podobě ve smyslu zlidštění sídlišť, jež nám v 80. letech po právu připadala jako odlidštěné stroje na bydlení (obr. 2). V 90. letech kulminoval odpor vůči modernistické architektuře, nejen panelové, ale i cihelné bytovky byly opatřovány střechami, dvouetkové domy s valbovými střechami dostaly nástavby v podobě nepravých mansard,⁵ plochostřeché panelové domy zase získaly sedlové střechy.⁶

Obr. 4. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 390–398, Vratislavská 2–18. Vlevo původní stav, de facto trojbarevný: vínově hnědé jsou výtahové šachty a meziokenní sloupky, které v rovině šedých parapetních panelů řemenové fasády kryjí nosné panely. Šedé boletické panely v rovině oken kryjí příčky. Vpravo návrh profesionálního malíře pokojů z roku 1998. Pokud by všechny domy měly tak roztržitěnou barevnost, byla by původní šed' pro mnohé přijatelnější. Nekonzultovaný návrh potvrdil nutnost regulace (foto autorka, 2012).

- 4 Vesměs nezdařená řešení implantující prvky tradiční architektury na modernistické objekty se stala synonymem tzv. humanizace, která zvětšila kapacitu domů, eliminovala zatékání do plochých střech, ale esteticky byla zcela kontraproduktivní.
- 5 Je to zřejmé např. v nejstarší části sídliště Kobylisy symetricky rozložené podél ulice Horňáčeká.
- 6 Nástavby na brněnském sídlišti Juliánov získaly dokonce ocenění České komory architektů (ústní sdělení Ing. Petra Svobody při komentované procházce v rámci konference *Panelová sídliště – revitalizace vs. ochrana hodnot*, Brno, 17.–18. 4. 2019, viz sine 2019 online).

Jako další přišly na řadu dostavby. V roce 1997 věnoval celé 22. číslo studiím na dostavbu sídlišť časopis *Architekt*,⁷ který přinesl i shrnující teoretické texty. K urbanistickým, architektonickým a stavebním závadám se začaly přidružovat i statické poruchy, jimž se od konce 80. let věnují odborníci ze stavební fakulty ČVUT. Problematice sídlišť se z hlediska statiky, historie a teorie architektury a urbanismu, sociologie a regenerace od roku 2000 věnují časopisy jako *Stavba*,⁸ *Beton TKS*⁹ či *ERA21*.¹⁰ Od roku 2015 sídliště tematizují i *Zprávy památkové péče*.¹¹ Fakulta architektury ČVUT uspořádala v roce 2014 mezinárodní konferenci *Sídliště, jak dál?*, v roce 2016 komorní konferenci *Barva v architektuře*. Národní památkový ústav zorganizoval v roce 2019 menší, rovněž mezinárodní, konferenci *Panelová sídliště – revitalizace vs. ochrana hodnot*.¹²

Uměleckohistorické bádání se sídlištím začalo v českých zemích věnovat téměř o čtvrt století později než v západní Evropě. Převážná většina tuzemských monografických publikací vyšla mezi lety 2014–2019,¹³ byť první vlašťovka se objevila již v roce 2007 (HUBATOVÁ-VACKOVÁ/ŘÍHA 2007). Probíhající výzkumy archivní i terénní nás posouvají v poznání vývoje sídlišť a jejich mnohým z nás dosud stále skrytých hodnot (obr. 5), které souběžně s možností jejich objasnění mizí pod vrstvami tepelné izolace. Uměleckohistorické bádání tento stav eviduje s nevolí, ale najít viníky ani obvinít obyvatele z nevkusu nejsou řešením. Tím není ani plynulý přechod od kritiky všudypřítomné šedi ke kritice všudypřítomné barevnosti. Příčiny vzniku této paradoxní situace zatím analyzoval pouze Maroš Krivý, slovenský urbanista a historik umění. Konstatoval, že se architekti v 90. letech od sídlišť distancovali a jejich místo zaplnili vlastníci toužící po barvách a také nově vznikající malé stavební firmy, které jim ochotně vyšly vstříc (KRIVÝ 2015, 790). I odbornice na význam barev v architektuře Andrea Urlandová z Fakulty architektury a dizajnu Slovenské technické univerzity v Bratislavě se omezuje na konstatování, že fenomén zateplování byl podceněn (URLANDOVÁ 2016, 60–61, 117–121, 142–151).

Obr. 5. Praha 8-Čimice, sídliště Čimice, jižní část, blok čp. 361–366, Chvatěrubská 18–28. Původní řešení souboru, které dokládá fasáda v ulici Chvatěrubská s malými, původně bílými panely (tzv. bloko-panely), jemnými černými spárami, nedělenými výškově orientovanými okny a s černými rámy plně prosklených schodišť, je už zcela skryto v zateplení. Některé domy zrušily plně prosklená schodiště a nahradily je dvoukřídlými okny, která se do té doby v souboru nevyskytovala (foto autorka, 1999).

Tento článek chce proto přispět k náhledu do problematiky barevnosti sídlišť rekapitulací jejich vývoje, jímž se z hlediska barevnosti dosud žádná práce podrobněji nezabývala, a to včetně metodik a manuálů, které vesměs uvádějí pouze negativní případy (BÁČOVÁ ET AL. 2010, 89, 125). Text zároveň předkládá jedinečnou zkušenost s regulací barevnosti z praxe (obr. 6, 7).

- 7 Ze speciálního 22. čísla časopisu *Architekt* z roku 1997 věnovaného panelovým sídlištím např. SEDLÁK 1997. Jeho předchůdce, časopis *Československý architekt*, publikoval k otázce barevnosti např. NOVÁK 1982.
- 8 Z roku 2000 jmenujme např. LÁBUS 2000 a především ŠVÁCHA 2000 z monotematického č. 5; na sídliště jsou zaměřena i další čísla časopisu *Stavba*, a to 2002/4 (GRABMÜLLEROVÁ 2002; PLESKOT 2002) nebo č. 2015/2.
- 9 Časopis *Beton TKS* se panelovým sídlištím monotematicky věnoval v č. 2013/3 *Sanace a rekonstrukce – panelová sídliště* (např. GATTERMAYEROVÁ 2013; ŠIMKOVÁ 2013; ZADRAŽILOVÁ 2013a) a v č. 2017/3 (např. VESELÝ 2017). Převážně sanacím panelových domů, ale i společenskému přesahu sídlištní architektury a historickému vývoji se věnuje i č. 2008/3 (ILLNER 2008; JEHLIKOVÁ JANEČKOVÁ 2008).
- 10 Z monotematického čísla *Panelový dům po dvaceti letech* časopisu *ERA21* (ŘÍHA 2009) jsou konkrétně pro naše téma relevantní příspěvky ZADRAŽILOVÁ 2009a; 2009b; FORSTER 2009; DREXLER/VRBATA 2009; VESELÝ 2009; LÁBUS/MAREŠ/PRAŠILOVÁ 2009; PLESKOT 2009.
- 11 Na panelová sídliště bylo tematicky zaměřeno celé číslo *Zpráv památkové péče* 2015/4 (KOŘÍNKOVÁ 2015; KRÁČIK 2015; ŘEPKOVÁ 2015b; NOVOTNÁ 2015), další příspěvky se objevily ve *Zprávách památkové péče* 2017/4 (ŘEPKOVÁ 2017a), 2018/6 (SKŘIVÁNKOVÁ 2018; ŘEPKOVÁ 2018a) a nejnověji 2020/1 (ŘEPKOVÁ 2020f). Poslední jmenovaný článek autorky ve *Zprávách památkové péče* 2020/1 a tento příspěvek ve *Staletě Praze* v mnohém korespondují a vzájemně se doplňují. Další přehled literatury, periodik, monotematických čísel časopisů, metodik, zákonů, vyhlášek a archivů viz KRÁČIK 2017, 58–65. Jsou samozřejmě neustále objevována další monotematická čísla časopisů a sborníků, např. bulletin (čtvrtletník) České komory architektů na téma *Sídliště*, roč. 22, č. 2015/1.
- 12 Konference se konala 17.–18. dubna 2019 (*sine* 2019 online). Viz též SVOBODA/ŠOLC 2019.
- 13 Obecně k panelovým sídlištím TOMÍŠKOVÁ 2009; ZADRAŽILOVÁ 2013b; MRÁČKOVÁ/ŠIMONOVÁ/VEJVODA 2014; STRAKOS 2014; ZARECOR 2015; KOHOUT ET AL. 2016; SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016; SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/KOUKALOVÁ/NOVOTNÁ 2017; KORYČÁNEK 2017. Monograficky byla publikována pražská sídliště *Solidarita* (ŠPIČÁKOVÁ/JANEČKOVÁ ET AL. 2014), *Invalidovna* (ZIKMUND-LENDER/CZUMALO ET AL. 2014), *Černý Most* (HAVLOVEC/ECK/MATĚJKA 2018) a nejnověji *Ďáblice* (LEHKOŽIVOVÁ/PLATIL/TUČEK 2019). Z mimopražských jmenujme např. brněnské sídliště *Lesná* (MALEČEK/VALENTOVÁ/JERÁBEK 2012) nebo *Kladno-Rozdělov* (NĚMEC/HÁJEK 2018). Výtvarným dílům ve veřejném prostoru sídlišť se věnují KAROUS 2015 nebo MACHÁČKOVÁ 2016; 2017.

Obr. 6. Praha 8-Troja, sídliště Bohnice, blok čp. 516–526, Mazurská 1–21, severní průčelí do Ratibořské 2–12. Proces proměny jedenáctivchodového páteřního bloku: levá část je v té době ještě v původním stavu s fasádami soustavy Larsen-Nielsen – zcela bez výrazu; v tehdejší Československu byl z úsporných důvodů využit jen zlomek možností dánské stavebnice. Zprava se již začíná blok měnit podle návrhu Ladislava Lábuse (foto autorka, 1999).

Obr. 7. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 428–445, Poznaňská 13–47. Osmnáctivchodový páteřní blok, severní průčelí orientované do Lodžské ulice. Vpravo původní stav bloku ve vlastnictví m. č. Praha 8 s tzv. řemenovou fasádou s průběžnými parapety, vlevo dokončení zateplení prvního dilatačního celku čp. 428–430 podle návrhu Ladislava Lábuse (foto autorka, 2000).

Do současného neutěšeného rozmachu barevné kakofonie vnáší střízlivý zpětný pohled na původní podobu několika pražských panelových souborů (obr. 8, 10) a informuje o poměrně úspěšné barevné regulaci souborů dvou pražských obvodů – Prahy 6 a 8.¹⁴ Po představení vývoje barevnosti sídlišť těchto městských částí budou formulovány zásady, jež vykrystalizovaly ze zkušenosti s těmito sídlišti a byly vtěleny do generelu barevnosti sídlišť Prahy 6, kde regulace probíhá od roku 2002.

Na konci 90. let 20. století začínal boom zateplování fasád. Objevily se první šikmé pruhy na fasádách a nevhodné kombinace barev. Rozměrné fasády, viditelné na stovky metrů, byly realizovány bez odborného posouzení a nutnosti žádat o stavební povolení. Procesu zateplování nebyla věnována vůbec žádná pozornost státní správou ani samosprávou.¹⁵ Radnice se nepokusily nastartovaný proces využít ke zkvalitnění vzhledu obytných souborů a stavební úřady nevyžadovaly stavební povolení, přestože by tak měly podle stavebního zákona učinit vždy, když se jedná

¹⁴ Koncepčním řešením se dlouhodobě zabývá i radnice Prahy 11, jejíž obvod tvoří sídliště Jižní Město I a II.

¹⁵ Magistrát hl. m. Prahy se problematice začal věnovat až na přelomu tisíciletí (ŠTĚDRÁ ET AL. 2001).

o změnu vzhledu, změnu užívání či zásah do statiky.¹⁶ Autorka tohoto textu se proto pokusila vyhledat původní autory s prosbou o zpracování koncepce barevnosti pro jimi navržená sídliště, na jejímž základě by bylo možné regulovat dosud živelné řešení fasád. Podařilo se kontaktovat autory nejhodnotnějších souborů: generel sídliště Invalidovna konzultoval architekt Vojtěch Šalda¹⁷ (ŠALDA/ŘEPKOVÁ/DOUBNER 2001), generel sídliště Ďáblice zpracoval Viktor Tuček ml. (TUČEK 2001). Členové původního autorského týmu nejproblematictějšího sídliště Bohnice, architekti Lubomír Kepka a Petr Frolík, o spolupráci zájem neměli a nekoordinované zateplování fasád jako problém nevnímali. Regenerací a dostavbou sídlišť se tehdy zabývali další architekti. Sídlíště Bohnice řešil např. Ivan Hnízdl s Oldřichem Fultnerem a Hanou Seho. Mě nejvíce oslovila práce architekta prof. Ladislava Lábuse z FA ČVUT, který se studenty v projektech ubourával, nastavoval a zprůchodňoval největší blok sídliště, bytový dům čp. 428–445 v Poznaňské ulici 13–47, tehdy ještě ve vlastnictví m.č. Praha 8. Navázal tak na známou práci belgického architekta Luciena Krolla (* 1927) na sídlišti Perseigne ve francouzském Alençonu.¹⁸ Návrhu barevnosti celého sídliště se Lábus neujal, ale pomohl s koncepcí. Stal se nejvyšší autoritou a nejmenovaným hlavním poradcem humanizace bohnického sídliště. Nesnadným úkolem rovněž bylo přesvědčit vedení stavebního úřadu o nutnosti uvalit na zateplování režim stavebního povolení. Věc byla nakonec vyřešena formulářem, na němž oddělení architekta odboru výstavby ÚMČ Praha 8 vydávalo souhlas nezbytný ke stavebnímu povolení či ohlášení.

Doklady původního řešení u prezentovaných panelových souborů byly čerpány ze vzhledu fasád před zateplením, z fotografií a kreseb v propagačních materiálech vydaných po dokončení jednotlivých sídlišť (*sine* 1972–1979), z přehledových publikací (např. *Nový VOŽENÍLEK* 1971; obr. 9, 17, 29), z dobových pohlednic (obr. 1, 11, 22, 30) a nepočtené literatury (obr. 15, 21). Černobílé dobové snímky byly často v dobré kvalitě, barevné fotografie většinou velmi nekvalitní. Současná řešení jsou prezentována převážně snímky panelových domů zateplených na sklonku 90. let a v prvních pěti letech nového tisíciletí, zčásti i snímky několika novějších úprav. Největší

Obr. 8. A, B – Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, domy jižně od Evropské. Vzhled fasád jižní části souboru po roce 2000. Domy typu G 57 byly v polovině 90. let opatřeny nátěrem, zdůrazňujícím některé fasádní články. Barevnost byla často ve vínové v kombinaci s bílou, okrem či světle žlutou. Adresa neurčena, jižně od Evropské třídy (foto autorka, 2004)

16 Stavební zákon č. 50/1976 Sb. stručně uváděl, že stavebnímu povolení podléhá změna vzhledu, změna funkce a zásah do statiky. Dnes je v § 103, zákona č. 183/2006 v odst. 1d) totéž formulováno mnohem krkolomněji: Stavební povolení ani ohlášení stavebnímu úřadu nevyžadují stavební úpravy, pokud se jimi nezasahuje do nosných konstrukcí stavby, nemění se vzhled stavby ani způsob užívání stavby. Smysl ustanovení je zastřený, ale podstata zůstává.

17 Rozhovory autorky s Vojtěchem Šaldou probíhaly v letech 1999–2000 při spolupráci na generelu barevnosti sídliště Invalidovna, při opakované snaze m.č. Praha 8 o zateplení hotelového domu na sídlišti Invalidovna a v letech 2003–2004 při konzultaci návrhu arch. Vojtěcha Šaldy a arch. Milana Rejchla na zahuštění sídliště Petřiny (nerealizováno).

18 Překlad inspirativních textů Luciena Krolla z francouzštiny lze nalézt ve studentské práci ŠILHANOVÁ 1986 (práce získala 1. místo v celostátním kole soutěže SVOČ – Studentská vědecká a odborná činnost v sekci Teorie architektury).

Obr. 9. Praha 6-Vešlavín, sídliště Petřiny, ulice Na Petřinách, konec 60. let 20. století. Sídlíšní zástavba a objekt občanské vybavenosti čp. 304 na nároží Na Petřinách 56 a Čilovy 9 s knihkupectvím a květinářstvím. Dům vlevo je čp. 254, jižní dům bloku v Křenově 2. Hotelový dům dosud nestojí (převzato z Nový/VOŽENÍLEK 1971, bez paginace).

zastoupení v obrazovém materiálu má sídliště Bohnice, které se kvůli svým výchozím charakteristikám stalo jakousi laboratoří využívající potenciál změn po roce 1989 k alespoň vizuální regeneraci sídlišť. Jedná se o největší ze zkoumaných souborů, s nejpodstatnějšími odchylkami od původního projektu, největší mírou absence architektonického a urbanistického detailu, nejnižší kvalitou provedení a zároveň nejvýznamnějším

pohledovým působením na další části Prahy. Hojně zastoupené jsou i Petřiny, které byly z Prahy 6 regulovány nejdříve a uplatnění regulace je zde nejrozsáhlejší a neúplnější.

Novodobou barevnost uvedených souborů jsem měla možnost ovlivnit z pozice architektky odboru výstavby ÚMČ Praha 8 (1997–2001), referentky odboru územního rozvoje ÚMČ Praha 6 (2002–2007) a spoluautorky generelu barevnosti sídlišť Prahy 6 (2007).¹⁹ K časovému zařazení souborů je využita periodizace z projektu *Paneláci*. Zkoumané celky spadají do fáze pionýrských a experimentálních sídlišť, fáze krásných nebo též humanistických sídlišť i do fáze technokratické. Z porovnání vyplývá, že barevnost není novou záležitostí, ale každá etapa k ní přistupovala jinak. Sídlíště totiž nebyla vždy šedivá, některá nesla kultivovanou barevnost od samého počátku. To se týká nejen souborů ve stylu socialistického realismu, ale i sídlišť krásné či humanistické

fáze, k barevnosti se vrátila i pozdě moderní a postmoderní sídliště. Některá sídliště prodělala barevný vývoj již krátce po svém vzniku – stalo se to např. u sídlišť Petřiny či Dáblice.

Výrazný přelom v barevnosti sídlišť nastal koncem 90. let 20. století. Do té doby si soubory zachovaly původní materiály a barevnost oken a fasád (Kobylisy) nebo zůstaly bezbarvé v nijak neupravených panelech (Bohnice, Čimice). Další sídliště prodělala několik barevných fází od nátěrů po nástřiky a omítání (Petřiny, Červený Vrch, Dáblice). Výrazným zásahem do obrazu sídlišť se stala výměna oken, probíhající víceméně paralelně se zateplováním fasád. Původní černé okenní rámy, případně i černá okenní křídla vycházely z estetiky 60. let. Byly očnicemi linkami oken – pásovým

Obr. 10. Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny, čp. 1772, Na Petřinách 37. Fasády deskových domů před posledním zateplením. Panelový rastr už není zvýrazněn, na koncových sekcích je skryt pod nevelkou vrstvou zateplení, která ještě nepředstupuje před atikovou římsu (foto autorka 2007).

¹⁹ Oficiální generel barevnosti vybraných obytných souborů na území m. č. Praha 6 byl zpracován po mém odchodu z radnice. Díky němu zůstalo úřadu know-how a regulace mohla pokračovat bez mé přítomnosti (ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007).

Obr. 11. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, pohlednice z konce 70. let 20. století. **A** – čp. 648, Evropská 1, Egyptská 162, za ním čp. 673, Arabská 25, Evropská 158. Sedmipodlažní deskové domy jsou stejného typu G 57 jako na sídlišti Petřiny. **B** – věžový dům čp. 677, Arabská 17, Evropská 150, pohled k západu od dnešní restaurace Dransy čp. 689, Evropská 148. Věžové domy i restaurace mají černé okenní rámy (soukromá sbírka).

i jednotlivým oknům dodávaly výraz a hloubku a rámy opticky zmenšovaly. Nahrazení subtilních oken v černých rámech robustnějšími bílými a jejich utopení v tloušťce zateplení mělo na vzhled fasád negativní vliv. I to mohlo mít kromě touhy po barevném oživení vliv na výrazné rozbarvování fasád. Barevně výrazný bytový soubor Hvězda od Vlada Miluniće (*1941), postavený v letech 1994–2000 na místě továrny na laboratorní sklo poblíž jádra Petřin, ukazuje, že touha po pestré barevnosti domů byla v 90. letech projevem dobové estetiky a není spojena pouze s potřebou oživit panelová sídliště. Památkářský přístup zachování původního barevného řešení zcela beze změn byl z uvedených příkladů zvolen v závěru 90. let pouze u menšího, osobitého a barevně výrazného sídliště Kobylisy. Obyvateli však nebyl vůbec přijat. Jediný věžový dům obnovený v této barevnosti, čp. 1107, Paláskova 2, viditelný z frekventované Hornátecké ulice, byl brzy změněn k nepoznání. Důležitým kritériem návrhů byla proto i jejich proveditelnost a akceptace vlastníky. Záměr byl zveřejněn v časopise *Osmička*, nebyl však konzultován ani oficiálně představen obyvatelům sídliště, možná i proto nebyl přijat a původní autorská koncepce fasád zanikla. Jsou však známy i návraty k původnímu řešení, příkladem může být hotelový dům EXPO čp. 577 na sídlišti Invalidovna.

K otázce věrohodnosti a dostatečnosti použitých zdrojů informací o barevnosti konkrétních souborů lze konstatovat, že zdroje jsou velmi chudé. Článek čerpá i ze studia plánové dokumentace, odborného i dobového tisku a propagačních publikací,²⁰ kde však bývá většina fotografií spíše nekvalitních. Nejlepšími byly tištěny nákladné reprezentační publikace, v nichž se komunistický režim chlubil mj. úspěchy ve výstavbě sídlišť. Nejcenějším, ale stále hůře dostupným zdrojem informací jsou poslední intaktní objekty. Až pět let staré fotografie těchto objektů lze nalézt v panoramatických pohledech mapového portálu *mapy.cz*. Nedostatek informací o barvách nesouvisí jen s chudou a nespolehlivou materiálovou základnou z dob socialismu, ale i s jejich menší důležitostí. V moderní architektuře měly vždy větší význam forma, konstrukce a materiál, barva byla málokdy vnímána jako zásadní složka konceptu. V projektech, dobových

20 Nejdůležitější byly vytěženy plánové archivy i fotoarchivy vztahující se k sídlišti Ďáblice, v *Architektuře ČSR* (např. Koželuha 1965; Novotný 1983) byly sledovány především soubory Červený Vrch, Ďáblice a Bohnice (panelovým sídlištěm je věnována podstatná část čísla 1988/6, konkrétně strany 24–61, např. Rojik/Gattermayerová 1988). Dobové články o všech pražských sídlištích, konkrétně i k problematice barevnosti, lze najít i v denním tisku – *Večerní Praze* (např. Novák 1981) nebo *Rudém právu* (např. Zima 1985). *Večerní Praha* sledovala spíše dokončování jednotlivých staveb a souborů a publikovala je formou samostatných fotografií s podrobným komentářem. Ve zkoumaných ročnících 1970–1980 bylo možné najít detaily právě o sídlišti Ďáblice, které se z běžné produkce té doby vymykalo. *Večerní Praha* z 28. 7. 1975 přinesla informaci o barevnosti severní fasády pavlačového domu s fotografií uvádějící na pravou míru trochu nepřesný připojený popis (Tereba 1975). Komentovaná fotografie je o to cennější, že v knize hlavního architekta souboru Viktora Tučka (1984) podrobnější informace k pavlačovému domu nenajdeme.

textech o bytových domech a sídlištích i v pozdějších rozhovorech s jejich autory o ní najdeme jen málo zmínek. A pokud se barev týkají, bývají nekonkrétní i u staveb, které ještě vnímáme jako architekturu, u tzv. protosídlišť. Jak píše Rostislav Švácha: „Malobytové domy Františka M. Černého a Kamila Ossendorfa v ulici U městských domů (1937–1939) vystavěly svůj účín na rytmickém vzorci svislých barevných pruhů a balkonových podlážek.“ Spíše výjimečně najdeme zmínku o barevnosti: „S kontrastem bílé a hnědé barvy (...) kalkulovali projektanti obecních malobytových domů v ulici U školičky Richard Podzemný a Josef Chochol (1938–1940).“ (ŠVÁCHA 1995, 414) Na rozdíl od tuzemských zdrojů konkrétní barvy včetně informace o jejich sytosti najdeme v popisech souborů projektovaných německým architektem a urbanistou Brunem Tautem (1880–1938). Nejodvážněji pojednal barvy fasád v zahradním městečku Falkenberg vystavěném v letech 1913–1916 na okraji Berlína (čtvrť Treptow-Köpenick, s Heinrichem Tesse-nowem (1876–1950); HASPEL/JAEGGI 2012, 34), kde použil čtrnáct sytých barevných odstínů, mj. sytě hnědočervenou, jasný ultramarin, a dokonce černou. Na zadní stěnu lodžii obytného souboru Carl-Legien (čtvrť Berlin-Pankow, s Franzem Hilingerem (1895–1973); HASPEL/JAEGGI 2012, 72) z let 1928–1930 použil bordó, zářivě modrou a temně zelenou. Barvy byly vždy shodné pro celý polouzavřený blok. Při zhodnocení Le Corbusierova záměru zapojit do tvorby Unité d’Habitation v Marseille i její budoucí obyvatelé padne opět zmínka obecná: „... jako jediná známka individuality jednotlivých bytů na průčelí budovy zůstaly jen barvy, kterými jsou vymalovány vnitřní stěny lodžii. Je to nicotná připomínka hlubší idey, neboť dokonce sám výběr barevných odstínů nepříslušel uživateli, ale architektovi.“ (LEŠNIAKOWSKA 2017, 178)

V československých projektech se lze dočíst o navržených obkladových materiálech (ve výsledku mnohdy nepoužitých), ale méně často o barvách. Ve vzpomínkách autorů je pozornost věnována inovativním řešením urbanismu či atypickým prvkům v architektuře, popisují ozvláštnění mozaikou, keramickým obkladem či uplatněním dřeva na zábradlí lodžii, o barvách meziokenních vložek, stěn lodžii či zábradlí balkonů se však nedočteme téměř nic.²¹ O barevnosti se z mnoha textů věnovaných sídlišti Ďáblice Viktor Tuček st. výslovně zmiňuje jen v publikaci *Obytný soubor Ďáblice* (TUČEK 1984), i zde je však uvedena v textu jen část informací, zbytek je k dohledání teprve na nekvalitních barevných snímcích. Barvou se nejvíce zabývali architekti Jižního Města II Vítězslava Rothbauerová (* 1941) a Jan Zelený, kteří uplatnili čtyři syté barvy systému Monofas – tmavohnědou, srnčí hněd, vínovou a tmavozelenou na štíty bytových domů spolu se symboly žvlů pro odlišení jednotlivých okrsků. Školám vyhradili okrovou, pro jesle a školky zvolili oranžovou a pro centra občanské vybavenosti béžovou.²² Barvy jsou popsány včetně odstínů i sytosti nejen proto, že je architekti sami vzorkovali, ale i pro vědomé uplatnění barev jako jednoho z mála tehdy možných autorských přínosů. Obdobně s barvou pracovali i tvůrci Nového Barrandova, i když primární pro ně byly urbanistické inovace jako rohové sekce panelových domů a návrat ulic a náměstí do urbanismu. V uměleckohistorické literatuře se o barevnosti sídlišť dočteme nejpodrobněji toto: „Pokud už k uplatnění barevných odstínů na fasádě došlo, bývalo to vždy ve velmi redukované podobě. Oblíbené bylo zabarvování meziokenních polí, barevné definování objemů lodžii nebo v odlišných odstínech pojeďnané štítové stěny.“ (HNÍDKOVÁ 2007, 63) Z monografií o sídlištích se původní barevnosti věnuje podrobně jen kniha o sídlišti Ďáblice (LEHKOŽIVOVÁ/PLATIL/TUČEK 2019, 52, 53, 58, 59, 62, 105, 112, 113, 121), spíše ojedinělé zmínky lze najít rovněž v *Panelácích* (SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016, 162, 407, 413, 422). Nejnovější, hutná monografie *Ostravská sídliště* Martina STRAKOŠE (2018) přináší cenné informace o povrchové úpravě fasád a škále odstínů probarvených břizolitových omítek ostravských bytových domů i objektů občanské vybavenosti. Z mnoha diplomových prací zabývajících se sídlišti je barevnost fasád a jejich doplňků důsledně popsána v práci Alžběty Bílkové věnované sídlištím ve Frýdku-Místku (BÍLKOVÁ 2015).

Následující výčet jednotlivých sídlišť je vystavěn s ohledem na jejich chronologickou posloupnost, z níž vysvítá mj. vývoj pojetí a role barevnosti v záměrech a projektech původních tvůrců panelových souborů.

21 Rozhovor s Janem Koubou a Milanem Miškem viz KOUKALOVÁ 2007, 235–246; dále RUDIS 2012, 16–19.

22 Rozhovor s Vítězslavou Rothbauerovou viz MRÁČKOVÁ/ŠIMONOVÁ/VEJVODA 2014, 113–127, zvláště s. 119.

SÍDLIŠTĚ PETŘINY

PRAHA 6, k. ú. Břevnov, Veleslavín

K prvním velkým obytným souborům poválečné výstavby stavěným z panelů patří sídliště Petřiny autorů Evžena Bendy (* 1920) a Vojtěcha Mixy v severozápadní části Prahy, které reprezentuje pionýrskou fázi výstavby. Sídlíště se rozkládá v sousedství bělohorské pláně a obory letohrádku Hvězda, na severu je ohraničeno strmým svahem k Veleslavínu, na severozápadě klesá k Liboci. Podle projektu z roku 1958 vzniklo v letech 1961–1965 jako plně funkční městská čtvrť s byty pro 12 000 obyvatel, s vybaveností, tramvajovou tratí i pracovními příležitostmi. V letech 1961–1965 byl v západní části pozdějšího Heyrovského náměstí podle projektu Karla Pragera (1923–2001) postaven Ústav makromolekulární chemie ČSAV čp. 1888 a přímo v sídlišti závod na výrobu laboratorního skla.²³ Na jihozápadním okraji na sídliště navazuje areál vysokoškolských kolejí Větrník s organicky zalamovanými půdorysy budov.

Petřiny jsou tvořeny čtyř-, pěti- a sedmipodlažními domy typu G 57 z panelů se strukturovaným povrchem.²⁴ Zástavba je při jižním a západním vstupu do sídliště akcentována čtyřmi věžovými domy. Bloky sedmipodlažních domů jsou výrazně rytmizovány rizality obsahujícími výtahovou šachtu a hospodářskou lodžii. Výtahové šachty jsou osvětleny svíslou řadou kruhových okének zakončenou nahoře skupinou šesti oken (obr. 12A, 19). Průčelí čtyřpodlažních domů jsou členěna vertikálním pásem horizontálně dělených oken celoprosklených schodišťových podest nad vstupem (obr. 12B, 13). Fasády deskových domů jsou členěny plochými lizénami rámujiícími sdružené lodžie a nároží. Domy stavěné v první etapě mají atiky v podobě profilované korunní římsy kryjící odvětrávanou plochou střechu, domy z druhé etapy již mají atiky ploché. Z černobílých fotografií z počátku 70. let jsou patrné nátery fasád. Část deskových domů má přes nátěr ještě barevně zdůrazněné spáry (obr. 1A, 9),²⁵ část jen podélné fasády s výjimkou štítů a krajních sekcí, část domů má barevně odlišené parapetní panely. Některé domy mají bílé okenní šambrány, všechny pak mají bílé okenní rámy a křídla. V roce 2002 byly fasády tehdy ještě nezateplených domů tmavě okrové, temně červené nebo hnědé, avšak již bez zdůrazněných spár. Barevně odlišné zůstaly pouze lizény, čela lodžii a šambrány. Profilované panely lodžiových zábradlí byly bílé, okrové nebo cihlově červené. Na leteckém snímku z počátku 60. let, tj. z doby před zahájením výstavby obchodního domu čp. 1945 a hotelového domu čp. 392, je popsána barevnost patrná jen na čtyřpodlažních deskových domech. V roce 2002 zůstávaly některé domy ještě s omítkami v sytých barvách, čtyřpodlažní domy v temně červené, sedmipodlažní tmavě hnědé, oba typy též v sytém okru. Třípodlažní domy v severním výběžku sídliště byly stejně jako věžové domy monochromní s tvrdou omítkou v přírodním odstínu.

Obr. 12. Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny. **A** – čp. 1831, 1825, Na Klášterním 23, Brunclíkova 1. Bloky čp. 1831–1834 a 1825–1830, Na Klášterním 17–23 a Brunclíkova 1–11, odlišná řešení sousedních rozdílných typů domů spolu při redukováné barevné škále ladí, přitom nechybělo mnoho a kvůli chybnému pochopení vlastnických práv a povinností mohl mít dnes dům Na Klášterním (**vlevo**) citro-novo-hnědo-fialovou fasádu (foto autorka, 2006).

B – blok čp. 1841–1843, Zeyerova alej 14–18, v pozadí čp. 1844–1848, Volavkova 9–17. Jeden z prvních domů, tehdy v majetku m. č. Praha 6, celoplošně zateplených před příchodem autorky článku na ÚMČ Praha 6. Patrné je dvojí zateplení koncové sekce, barevnost se stala východiskem pro regulaci (foto autorka, 2007).

23 Bývalý objekt podniku Laboratorní přístroje byl v 90. letech 20. století konvertován na bydlení coby součást areálu Hvězda.

24 Viz dále obr. 45.

25 Panely byly strukturovány vrypky, okraje v šíři cca 5 cm byly hladké. Malované byly tyto hladké lemy kolem spár v šíři cca 10 cm.

Obr. 13. Praha 6-Veleslavín, sídliště Petřiny, čp. 93, 95 a 100, Na Okraji 60–64, Čilova 24. Bytový dům s osvědčenou barevnou škálou a zvýrazněním schodišť (foto autorka, 2019).

Na počátku roku 2002, v době mého příchodu na odbor územního rozvoje ÚMČ Praha 6, již byly některé domy sídliště Petřiny zatepleny, např. čp. 1338–1340 v Zeyerově aleji (obr. 12B). Barevné řešení bylo zcela uspokojivé. Stačilo dodržet stejný princip u ostatních domů. To však v praxi nebylo tak snadné. Nekoncepční privatizací se dosti zkomplikovalo vlastnictví, mnoho domovních bloků tak mělo více vlastníků. Ti se od svých sousedů nezdědka chtěli odlišovat. Vycházela jsem z premisy, že sídliště jsou založena na principu opakovatelnosti a odlišnosti jim mohou více ublížit než pomoci. Řešení barevnosti tak vyžadovalo nejen architektonické a urbanistické cítění, ale i notnou dávku diplomacie, protože neexistoval paragraf, na jehož základě by bylo možné kvalitní řešení vymáhat. Obyvatelé ocenili pasport sídliště, do nějž byla postupně zanášena schválená a realizovaná řešení. Mnohá společenství vlastníků bez nejmenších problémů přistoupila na požadovaný princip barevného řešení (dvoubarevné řešení s jednou barvou pro fasády a druhou pro rizalit a architektonické články; barvy se mění vždy na vnitřním rohu) a redukovanou barevnou škálu (šedá, cihlová, bílá, okrová, případně olivově zelená či šedomodrá), protože v takovém případě nemuseli zadávat zpracování projektu. Obtížné bylo sladění protichůdných požadavků a náprava chybných řešení, jako nekonzultované návrhy či návrhy realizované v rozporu s povolením, které stavební úřad toleroval.²⁶ Všechny čtyři věžové domy (obr. 14) byly zatepleny později na základě barevného generelu vytvořeného v roce 2007 (ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007). Doporučená řešení byla respektována. Předposlední zateplený dům čp. 1896 je realizován odlišně od návrhu. Namísto světlé šedých fasád s červenými lodžiovými panely je téměř bílý s bílým skleněným zábradlím lodžií. Pouze čela vodorovných lodžiových panelů jsou obložena subtilním barevným páskem, jenž má na každé ze čtyř fasád jinou barvu (obr. 14B). Střídají se tu oranžová, žlutá, zelená a červená v čistých odstínech. Červená je uplatněna jako projev respektu k barevnému generelu na průčelí orientovaném do páteřní tepny sídliště. Téměř monochromní průčelí

²⁶ Rébusem bylo, jaké řešení fasády povolit pro druhou polovinu domu, jejíž vlastník stál o kultivované řešení, jestliže majitel první poloviny realizoval řešení principiálně chybné v neodsouhlasených křiklavých barvách nebo v rozporu se schváleným řešením. Premisa zněla, že blok by měl být jednotný. Jak být lepší, a zároveň shodný se špatným řešením? Problém se podařilo vždy vyřešit tak, že jeden prvek na druhé fasádě byl sjednocen se špatným řešením na té první (lizeň, atika, lodžiové panely nebo komunikační rizalit) a vše ostatní bylo provedeno lépe. Nedocházelo tak ke snižování kvality návrhu a celek zároveň ještě působil jednotně. Jen zčásti se podařilo odstranit citronově žlutou (povolenou OV ÚMČ P6 jako „obnovu původní barevnosti“ na předchozím velmi tmavě hnědém nátěru) na čp. 1808 a 1809, Bubeníčкова 12 a 14, Na Petřinách 53. Dobrého výsledku bylo dosaženo u čp. 204 a 205, Na Petřinách 38 a 40, přestože obyvatelé nechtěli použít identické řešení se sousední částí bloku zateplenou jako první (čp. 208, 211 a 215, Na Petřinách 32–36). Shodné řešení s nepatrnými rozdíly mají čp. 1862–1865, Šantrochova 5–11, vlastněná třemi subjekty, a východní strana Čilovy ulice čp. 1799–1803 (Čilova 2–8, Na Petřinách 43). Žlutá barva průčelí, nahodilost lemování oken i zaslepení atikové římsy čp. 1774 a 1775, Šantrochova 6 a 8, nebylo se souhlasem tvůrce koncepce převzato třemi domy sousedícími ze severu (čp. 1776–1778) ani krajním domem sousedícím z jihu (čp. 1773). Tento postup neopakování nevhodných řešení bohužel nebyl pochopen na západní straně Čilovy. Na domě čp. 1804, Čilova 1, byl ještě za mého působení použit jiný než schválený odstín, nebyla odlišena výtahová šachta a byla zaslepena její nautická okénka. Souslední dům čp. 1805, Čilova 3, má proto obrácenou barevnost s tmavším tělem a světlým rizalitem, aby nevhodná barva byla převzata na menší plochu. Shodné je řešení i čtvrtý dům čp. 1807, Čilova 7. Mezilehlý čp. 1806, Čilova 5, s nimi nebyl barevně sjednocen, ale důsledně zopakoval všechny chyby prvního domu čp. 1804.

není úplným popřením generelu, ale jakýmsi návratem ke kořenům či holdem estetiky pozdních 50. let. Dům byl tak podobnější tehdy poslednímu nezateplenému věžovému domu čp. 1897²⁷ než jednotně řešeným domům podle mého návrhu. Monochromní řešení blízké původnímu mj. potvrzuje obecnější směřování ke střídmosti. Překvapením je malba na stropě jeho skořepinové vstupní markýzy.²⁸ Hotelový dům získal cihlově barevné štíty. Na rozdíl od hotelového domu sídliště Invalidovna, prohlášeného za kulturní památku, si novou barevnost ponechal. K horšímu se změnil vzhled obchodního domu, jehož prosklenou závěsnou fasádu nahradila snad v 90. letech plná nečleněná středně modrá fasáda.

Barevný generel pro všechny panelové obytné soubory Prahy 6 byl zpracován po mém odchodu z m. č. Praha 6, do té doby byla barevnost sídlišť regulována pouze na základě konzultací. Počáteční odpor odboru výstavby a nižších vedoucích článků odboru územního rozvoje k regulaci byl po delší době zlomen díky zdařilým realizacím a působení Ing. Jitky Krásné, vedoucí oddělení územního rozhodování Odboru výstavby, která motivovala kolegy a stavebníky ke konzultacím. Koncepční barevné řešení nebylo vymahatelné, ale s jeho prosazováním u vlastníků domů nebyl zásadní problém.

27 V době tisku toto článku byl dům čp. 1897 již zateplen.

28 Nezasvěcenému pozorovateli připadá malba zdálky jako graffiti. Zblízka jsou to vtípně pojaté české dějiny s Hvězdou, Bílou horou či Větrníkem v estetice i barevnosti bruselského stylu.

Obr. 14. Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny. **A** – čp. 1896, Na Petřinách 31. Fasády věžových objektů měly tvrdé omítky v pískovém odstínu, lodžiová zábradlí kombinovala drátosklo a kovovou tyčovinu, jejichž pozice se po patrech střídala. **B** – čp. 1896 (vpředu), 1897 (vzadu), Na Petřinách 31, 29. Poslední zateplené věžové domy se přibližují původnímu monochromnímu stavu. Vzhledem k tomu, že generel stanovuje maximální přípustnou barevnost, je realizace zdařilá. **C** – čp. 369, Na Petřinách 30, Na Větrníku 1. Zde zvolili vlastníci světle šedou fasádu s teple červeným skleněným zábradlím lodžii. **D** – čp. 1898, Na Klášterním 6, Brunclikova 1a. Pro první zateplený věžový dům zvolili vlastníci sytě šedou fasádu a tmavě červené, jemně perforované plechové zábradlí (foto autorka, A – 2015; B–D – 2019).

SÍDLIŠTĚ INVALIDOVNA

PRAHA 8, k. ú. Karlín

Nevelké ploché, nezastavěné území mezi činžovní zástavbou Karlína a Libně, východně od barokního areálu Invalidovny, lákalo architekty k urbanistickému dokomponování již v meziválečné době. Urbanistická soutěž byla vypsaná v roce 1958, sídliště bylo podle projektu Josefa Poláka (1923–1994) a Vojtěcha Šaldy (1930–2019) vystavěno v letech 1960–1967 pro 4265 obyvatel (JANEČKOVÁ 2016a, 192). Na sídlišti Invalidovna byla experimentálně vyzkoušena prvková typizace a předepjaté panely o rozponu 6 m, umožňující variabilitu dispozic. Zástavbu tvoří pěti- a osmipodlažní deskové domy, doplněné dvěma dvanáctipodlažními věžovými domy s působivým zastřešením strojoven výtahů skořepinami z předpjatého betonu (obr. 15). Centrum sídliště je akcentováno desetipodlažním hotelovým domem. Bytové domy zůstaly bez povrchové úpravy v rezném panelovém zdivu s přiznanými spárami. Pásová okna všech domů byla dělena meziokenními vložkami v bílé barvě, lodžiové panely věžových domů byly hladké, v barvě fasády, kovové zábradlí lodžii deskových domů bylo v černé barvě. Hotelový dům čp. 577 má panelové štíty, podélné fasády jsou obloženy hliníkovými kazetami, okna jsou rovněž hliníková.

Barevný generel pro sídliště Invalidovna byl rozpracován v závěru 90. let (ŠALDA/ŘEPKOVÁ/DOUBNER 2001).²⁹ Ve spolupráci s oddělením architekta odboru Kancelář starosty bylo plánováno pořízení barevných generelů pro všechny panelové soubory Prahy 8 – kromě Invalidovny i pro Kobylisy, Ďáblice, Bohnice a Čimice. Schválení materiálu předloženého radě m. č. Praha 8 však bylo odloženo na neurčito. Městská část Praha 8 objednala pouze generel sídliště Invalidovna. Materiál byl oficiálně představen veřejnosti v roce 2000 a předán zástupcům bytových družstev a SVJ. Pro skupiny deskových domů byly navrženy bílé (Molákova čp. 573–583; obr. 16C), světle šedé (Nekvasilova čp. 569–572, 584–591; obr. 16A) a pískově béžové fasády (Molákova čp. 592–601, Nekvasilova 605–610), pro věžové domy (U Sluncové čp. 611, 612; obr. 16B) fasády pískově béžové s lodžiovými panely a skořepinami v červené barvě. Černé, resp. bílé meziokenní vložky měly být zopakovány. Panovalo přesvědčení, že návrh požadující pro všechny objekty sídliště původní černobílou barevnost by veřejností nebyl akceptován. Jednoduchý návrh tandemem Šalda-Řepková byl graficky zpracován Karlem Doubnerem, který z vlastní iniciativy a bez konzultace návrh doplnil o supergrafiku štítů ve dvou variantách: jednou byly barevně ztvárněné živly a druhou černobílé motivy zvířat. Žádné bytové družstvo nebo SVJ však této sporné nabídce nevyužilo. Jednoduchá a přehledná situace, v níž stejné typy domů měly identickou barevnost,

Obr. 15. Praha 8-Karlín, sídliště Invalidovna. Pohled z hotelu Olympik čp. 615, Nekvasilova 30, k jihozápadu na celé sídliště (převzato ze *sine* 1972–1979, rok 1973, sešit *Invalidovna*, bez paginace).

²⁹ Byl to jediný generel objednaný a financovaný odborem výstavby m. č. Praha 8. Řešil pouze typové bytové domy, u hotelového domu úpravy nenavrhoval.

byla doplněna méně přehlednými tabulkami pro všechny typy domů s konkrétním materiálem, dimenzí a barvou jednotlivých prvků fasád.

Generel vznikl v roce 2001, krátce před mým odchodem z m. č. Praha 8. Přestože nebyl závazný a stavební úřad dál koncepci nesledoval, všechna bytová družstva a společenství vlastníků generel více méně dodržela. Svou roli sehrála nejen dobrá komunikace úřadu s vlastníky a prezentace za účasti Vojtěcha Šaldy, ale patrně i postupné zvyšování povědomí o hodnotách experimentálního sídliště. Zateplen měl být i architektonicky hodnotný hotelový dům sídliště Invalidovna, jehož případ může posloužit jako ukázka úspěšné spolupráce státní správy a památkové péče. O snaze zabránit devalvování závěsné fasády s hliníkovým obkladem kontaktním zateplením a o téměř prohraném boji se samosprávou Prahy 8 byl v poslední chvíli informován tehdejší SÚPPPOP, předchůdce NPÚ. Oslovený památkář se šťastnou shodou okolností dlouhodobě věnoval psaní sloupků pro *Mladou frontu Dnes*. Obratem napsal článek o historii, významu a hodnotách hotelového domu a experimentálního sídliště, jehož je dům nedílnou součástí, který uzavřel slovy, že nyní záleží na m. č. Praha 8, zda bude výsledek dobrý nebo ne (SOLAŘ 2001). Úřednice, jež na nebezpečí hrozící hotelovému domu upozornila, musela odejít, ale od kontaktního zateplení samospráva opravdu upustila (obr. 16D). To bylo zásadní pro prohlášení hotelového domu EXPO kulturní památkou v roce 2002.

Obr. 16. Praha 8-Karlín, sídliště Invalidovna. **A** – blok čp. 587–584, Nekvasilova 11–17. Blok byl obnoven do téměř původní barevnosti. Vlnitý plech byl nahrazen barevnými deskami.

B – čp. 612, U Sluncové 21. Věžový dům.

C – čp. 580–581, Molákova 26–28. Případ nedodržení barevného generelu. Barevnost působí rušivě, alespoň však odpovídá estetice 60. let. Nejdůležitější je zachování pásových oken a plného prosklení schodišťového traktu.

D – čp. 577, Molákova 34. Hotelový dům byl uchráněn od kontaktního zateplení (A, C, D – foto autorka, 2019; B – foto autorka, 2018).

Obr. 17. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, čp. 677, Arabská 17, Evropská 150, pohled od restaurantu Drancy čp. 689, Evropská 148, Arabská 15. Šachovnicově pojaté průčelí věžového domu, mistrně pracující s bílou, šedou a černou, je zasazeno v rámu tvořeném štíty a plochou střechou. Do elegantních, graficky pojatých bruselských fasád, zachycených na snímku z doby krátce po dokončení, měly domy po roce 2000 už hodně daleko. Vzhledem k uskutečněné výměně oken, parapetů, zazdění meziokenních vložek a boků balkonů bylo při poslední rekonstrukci cílem především kultivované jednotné řešení (převzato z Nový/VOŽENÍLEK 1971, bez paginace).

SÍDLIŠTĚ ČERVENÝ VRCH

PRAHA 6, k. ú. Vokovice

Sídliště Červený Vrch pro 9806 obyvatel bylo po obou stranách rušné Evropské třídy vystavěno mezi lety 1960–1972 podle plánu z roku 1959. Hlavním architektem byl Milan Jarolím (*sine* 1972–1979, rok 1974, sešit *Červený Vrch*, bez paginace). Urbanistickým jádrem sídliště Červený Vrch je zástavba ve stylu socialistického realismu (sorely) kolem ulice Kladenská s náměstím K Lánu. Jižně ji doplňuje dvouletková výstavba podél ulice Na Dlouhém lánu. Bytové domy sorely měly tvrdé omítky v pískové barvě. Znamější jsou pohledově exponované mladší části sídliště rozprostřené v okolí Evropské třídy spojující centrum města s letištěm v Ruzyni. Jižně od Evropské navazuje na sorelu pionýrská fáze – dva polouzavřené bloky obklopené řádkovou zástavbou deskovými domy –, která se opakuje i nad Evropskou třídou. Výrazové těžiště tvoří pětice věžových domů v nejvyšším místě souboru zastupující krásnou či humanistickou fázi (obr. 17). Trojice věžáků tvoří předsunutou západní výspu Červeného Vrchu na okraji vilové čtvrti. Soubor pionýrské fáze je tvořen čtyřmi skupinami šesti-, sedmi- a osmipodlažních deskových domů typu G 57 z panelů se strukturovaným povrchem. Deskové domy o třech, čtyřech a pěti sekcích, rytmizované výraznými rizality s kruhovými okénky, jsou doplněny pěti věžovými domy vybudovanými technologií montovaného skeletu systému „Čapek“ (*sine* 1972–1979, rok 1974, sešit *Červený Vrch*, bez paginace).

Zatímco v propagačních materiálech z roku 1974 mají skupiny deskových domů fasády z neupravených panelů, pouze s okrovou omítkou na štítech, na dobové pohlednici z konce 70. let je již objekt uzavírající skupinu ze severovýchodu opatřen šedým nátěrem s bílými lodžiemi, lizénami, šambránami a linkami zdůrazňujícími panelovou skladbu, tj. shodným typem fasády jako na Petřinách. Tento dům čp. 608–610 v Angolské ulici se objevuje i na dvou snímcích zmíněného propagačního prospektu *Červený Vrch* z edice *Byty dnes a zítra* (*sine* 1972–1979).

Nejvýstavnějšími objekty sídliště bylo pět třináctipodlažních věžových domů čp. 673–677 situovaných v dominantní poloze nad Evropskou třídou s tramvajovou tratí (obr. 18). Byly koncipovány jako dvě půdorysně i výškově posunuté hmoty obrácené do frekventované ulice štíty se dvěma okenními osami. Na delší fasády přecházel ze štítu rám tvořený parapetem prvního podlaží a vysokou atikou sloužící zároveň jako zábradlí střešní terasy. Do těchto rámců jsou vsazena elegantní, jakoby prolamovaná průčelí s pásovými okny pracující s kontrastem zapuštěných parapetů a vysunutých balkonových zábradlí materiálově i tvarově shodných s parapety. Dynamiku fasád podporuje i jemná barevnost, parapety i balkonová zábradlí jsou střídavě v šedé a bílé barvě, barvy sousedících ploch jsou šachovnicově posunuté. Okenní rámy byly v černé barvě, meziokenní vložky rovněž.

Obr. 18. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, čp. 673–677, Arabská 17–25, Evropská 150–158. Průhled Evropskou třídou k západu na věžové domy, realizovaný návrh Hany Řepkové z roku 2005 v jedno-duším dvoubarevném provedení. Oproti stavu v 90. letech či nevhodné barevnosti nedaleké trojice těchto domů jde o výrazný posun k lepšímu, avšak oproti původní podobě, která byla bohužel v té době smyta a zapomenuta, o krok zpět (foto autorka, 2020).

Věžové domy sídliště Červený Vrch měly po roce 2002 zešedlé a vybledlé fasády, dva z trojice věžáků čp. 678, 679 a 685 za západním okrajem sídliště byly oživeny abstraktními obrazci ortogonálních tvarů (obr. 3) v několika odstínech hnědé barvy. Nátěry provedené nekvalitní technologií se masivně loupaly.

Část deskových domů již byla zateplena v kombinaci okru a tmavě červené, případně světle cihlové; domům slušelo zopakování kruhových okének výtahové šachty alespoň v nátěru (obr. 19). U těchto domů byla barevnost regulována shodně s nejlepšími již realizovanými řešeními tak, aby byly použity pouze dvě barvy a byly odlišeny plochy a architektonické články. Deskové domy jsou stejné jako na sídlišti Petřiny, princip barevného řešení je shodný. Nebyla snaha tento typ domů odlišovat podle lokality (obr. 20).

Nevhodné realizace vznikly kvůli toleranci stavebního úřadu. Proto dnes jen málokdo pozná, že osamělá trojice věžáků v ulicích Vokovická a K Červenému Vrchu měla tytéž architektonické kvality jako zmíněná pětice v jádru souboru. Návrh barevné podoby fasád pětice věžových domů nevycházel z původního řešení, které pracovalo s kombinacemi černé, šedé a bílé barvy. Výraz domů byl již značně pozměněn odstraněním černých rámců oken a dveří a nekoordinovaným zasklíváním balkonů, jež měly nejednotně řešené zazdívký boků. Mezi obyvateli nadto panovala silná touha po barevném oživení fasád, cílem návrhu bylo proto jednotné řešení skupiny. Po

zkušenostech z Prahy 8 s nedodržováním složitějších návrhů bylo od kvalitního, ale poměrně sofistikovaného původního řešení upuštěno ve prospěch výraznějších barev a jednoduchosti. Navržené řešení pracovalo se dvěma barvami pro každý dům a akcentovalo výšku domů. Za úspěch považují prosazení světle šedých fasád s barevně odlišnými balkony. Liché domy měly čela balkonových panelů a výtahové šachty v tmavě modré, sudé v temně červené barvě. Vedení jednotlivých věžových domů pochopila pozitivní efekt jednotného řešení a navzájem dobře spolupracovala. Výsledkem byla brzká a důsledná realizace celé skupiny domů tyčících se nad Evropskou třídou. Řešení bylo pozitivně přijato, dnes se však ve vedení Prahy 6 ozývají hlasy, že upustit od návratu k původnímu řešení byla škoda. Ideální by tedy bylo tento názor při budoucí opravě fasád zohlednit a vrátit domům prvotní jemnou hru tónů a kontrast statických a vystupujících ploch. Černá barva okenních rámců, která hrála důležitou roli v původním výrazu fasád, by měla být rovněž zopakována.

Obr. 19. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, čp. 603–607, Kamerunská 1–9, Africká 10. Fasády jsou opatřeny nátěrem. Dům uprostřed potvrzuje správnost barvení hmoty, nikoli pouze plochy. Nautická okénka výtahových šachet jsou důležitým vizuálním prvkem sídliště, osvědčilo se jejich zachování alespoň v barvě. První takové řešení upoutalo pozornost ještě před zahájením regulace, bylo proto doporučováno i nadále (foto autorka, 2002).

Obr. 20. Praha 6-Vokovice, sídliště Červený Vrch, blok čp. 611–615, Evropská 77–85. Sídliště uzavírá ze severu jeden z polouzavřených bloků tvořený soustavou G 57. Kontrast lomené bílé a temně červené převzaly věžové domy, deskové domy mají různé odstíny cihlové. Obnovena je jednota celku a někde i fenomén nautických okének (foto autorka, 2019).

SÍDLIŠTĚ ĎÁBLICE

PRAHA 8, k. ú. Kobylisy

Výrazné barevné akcenty mělo od samého počátku sídliště Ďáblice reprezentující krásnou či humanistickou fázi, jehož bytová výstavba i občanská vybavenost byly realizovány v letech 1968–1975 pro 27 000 obyvatel (obr. 21; JANEČKOVÁ 2016b, 304). Hlavním architektem sídliště byl Viktor Tuček (1925–1994), hlavním inženýrem Bohumil Beránek (1927–2005; LEHKOŽIVOVÁ/PLATIL/TUČEK 2019, 31).³⁰ Sídlíště je rozloženo na mírném jižním svahu severní pražské terasy na úpatí vrchu

Obr. 21. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, 80. léta 20. století. Severojižní pěší osa – Burešova ulice – prochází pavlačovým domem čp. 1638, Burešova 10; uprostřed stojí lékárna a pojišťovna, vpravo pošta; vzadu bytové domy čp. 1151, Burešova 12, a severní část bloku 1158–1164, Hlaváčova 2–14 (převzato z TUČEK 1984, 44).

Ládví. Soubor je tvořen atypicky použitými soustavami T08B, T06B a VVÚ-ETA kombinovanými s monolitickou podnoží. V asymetricky umístěném těžišti souboru jsou soustředěny dvanácti- a patnáctipodlažní deskové domy seskupené do polouzavřených čtvercových bloků. Dvojice stejných deskových domů nad centrálním zeleným pásem tvoří přechodový prvek k bodové zástavbě severní části sídliště. Šestipodlažní bodové

domy pod Ďáblickým hájem měly skleněné meziokenní vložky v chromově žluté, čtyřpodlažní deskové domy červené (obr. 22). Těžiště souboru je akcentováno třemi osmnáctipodlažními věžovými domy s kaskádovitou podnoží (čp. 1151, 1172 a 1185). Bílé věžové domy měly modré betonové meziokenní vložky, v modré barvě byla i zapuštěná část průčelí s velkoformátovými francouzskými okny a stropní panely chodbových oken ve štítech. Černá okna v černých rámech byla z oceli. V jižním výběžku souboru byla vystavěna pětice jedenáctipodlažních téměř krystalicky formovaných výškových domů čp. 1656–1658, 1661 a 1662. Domy měly čelní stěnu komunikačního modulu, vystupujícího z hmoty domu, prosklenou po celé výšce copilitovými tvarovkami. Jednotčím prvkem domů sídliště Ďáblice byla pásová okna s černými rámy a bílými křídly, štíhlé černé ocelové rámy prosklených vstupních hal a francouzských oken kombinované

Obr. 22. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, pohlednice z počátku 70. let. Fotografie v levém dolním rohu ukazuje původní černé meziokenní vložky pásových oken deskových domů. Na témže snímku jsou patrné chromově žluté meziokenní sloupky a atypická okna na průčelí školek a jeslí, měřítko fotografií ukazuje barvy, ale už ne detail materiálového provedení. Okna školek zdobila skleněná mozaika (soukromá sbírka).

³⁰ Díky pokračujícím výzkumům sídlišť a čerpání informací od pamětníků je možné prohlubovat poznání okolností a osobností důležitých pro porozumění podmínkám, za kterých vznikla naše nejceněnější sídliště.

s hliníkem a černá lodžiová zábradlí. Zpočátku byla společným znakem i bílá barva rezných panelů. Atributem vysokých deskových domů jsou čtvercové desky lodžiových zábradlí z červené skleněné mozaiky a svislé spáry panelů kryté štíhlými a nezvykle vystupujícími deskovitými pilastry. Štítové zdi a stěny hospodářských lodží byly nastříkány hnědě Ceramitem (obr. 23). Pro betonové meziokenní vložky

Obr. 23. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, blok čp. 1284–1295, Třebeňská 4–26, v popředí čp. 1295. Stav objektů, které doplňují hlavní kompozici, v roce 2000 (foto V. Tuček, 2000; převzato z Tuček 2001, bez paginace).

byl zvolen nástřik v černé barvě (Tuček 1984, 12). Větší plochy parteru byly obloženy velkoformátovými břidlicovými deskami a pilíře s domovními zvonky pískovcovými pásky. Již nedlouho po dokončení prací se však objevil problém – černý nástřik meziokenních vložek, jehož složkou byly saze, začal vymývat a špinit fasády, jak je dokumentováno několika historickými snímky. V monografii o sídlišti, napsané hlavním architektem souboru Viktorem Tučkem v roce 1984, jsou však na fotografiích deskové domy v hnědobéžové barevnosti, v odstínech srnčí hnědi. Na starších snímcích z počátku 80. let jsou meziokenní vložky deskových domů bílé a panely béžové. Patrně proto, aby zůstal zachován efekt pásových oken, byly meziokenní vložky posléze opatřeny středně hnědým nátěrem. Nové omítané fasády dostaly výškové deskové domy sídliště Ďáblice prokazatelně ještě před celkovým dokončením souboru (obr. 24). Štíty byly sytě hnědé, parapetní panely a pilastry béžové, meziokenní vložky, přízemí a ustupující podlaží středně hnědé.³¹

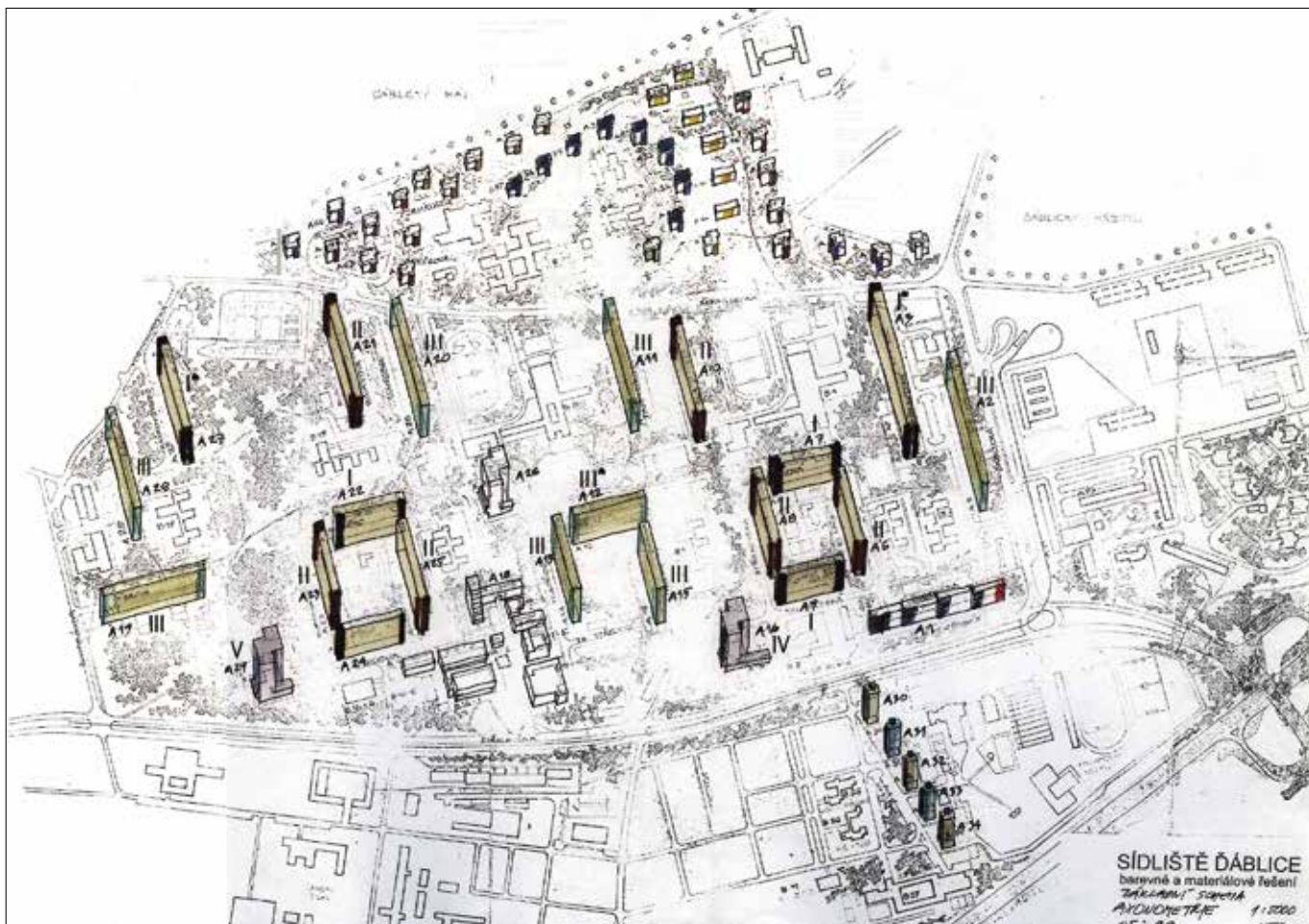
Obr. 24. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, bloky čp. 1334–1339, Tanvaldská 1–11 (v popředí), čp. 1327–1333, 1321–1326, Chabařovická 1–13, 15–25 (vpravo a vzadu), čp. 1340–1346, Střekovská 6–18 (vlevo), pohled od jihu. Zateplené domy dodržují původní barevnost (foto autorka, 2015).

Zmíňme ještě jeden pozoruhodný případ: pavlačový dům čp. 1637–1638, který protíná severojižní pěší osa a který ze severu centrum sídliště uzavírá. Zadní stěny pavlačí byly opatřeny hnědým nátěrem, boční stěny, stropy, čela stropních panelů a atiky byly v bílé (TEREBA 1975).

Pro sídliště Ďáblice navrhl koncem 90. let Viktor Tuček ml. barevné řešení (obr. 25, 26), které vycházelo z původní koncepce a mírně ji variovalo (Tuček 2001). Dva čtvercové bloky navrhl v původní hnědobéžové kombinaci,³² u již dokončených štítů byla akceptována rezavohnědá varianta. Třetí, neúplný blok získal šedomodrou barevnost. V generelu jsou pro lepší rozlišení použity římské číslice, I pro hnědý, II pro rezavohnědý a III pro šedomodrý odstín. Stejně barvy byly použity i pro dvojice deskových domů nad parkovou osou. Tučkem navržená barevnost je dodržena ne více než u poloviny domů, ani u ostatních se však příliš neodchyluje s výjimkou některých vícebarevně řešených. Všechny věžové domy měly být podle Tučkova návrhu ve světle šedé barvě. Osmnáctipodlažní věžové domy se stupňovitou podnoží získaly podle návrhu středně modré a tyrkysové doplňky (meziokenní vložky, zapuštěná část průčelí s velkoformátovými

31 Podrobně k nesporným památkovým hodnotám sídliště Ďáblice viz ŘEPKOVÁ 2015b.

32 Světlý odstín byl určen pro meziokenní vložky a lizény, střední pak pro fasády a tmavý pro štíty a boky koncových sekcí.

Obr. 25. Praha 8-Kobylisy, sídliště Dáblice. Barevné a materiálové řešení, základní schéma 1:5000; axonometrii barevného návrhu vypracoval Viktor Tuček ml. v roce 2001. Ukázka, že pro regulaci velkého souboru stačí i takto jednoduchý návrh spolu s tabulkou barevnosti jednotlivých prvků fasády pro každý blok sídliště (převzato z TUČEK 2001, bez paginace).

francouzskými okny a čela stropních panelů chodbových oken ve štítech). Pětice výškových domů se chystala rušit copolitové tvarovky, jimiž byly proskleny po celé výšce čelní stěny komunikačního modulu vystupujícího z hmoty domu. Aby tento výrazný prvek po nahrazení menšími okny nezankl, navrhl jej Tuček po vzoru trojice věžáků barevně odlišit. Středně modrou či tyrkysovou barvu nezískala jen čelní stěna, ale celá hmota vystupující nad střechu domu. Stejnou barvu měly v návrhu vždy i meziokenní vložky. Krystalická kompozice pětice dvanáctipodlažních věžových domů by tak změnou materiálu nezankla, ale naopak více vynikla. Tento návrh byl

Obr. 26. Praha 8-Kobylisy, sídliště Dáblice, čp. 1956–1958, 1961–1962, Bedřichovská 12–8, 4, 2. Pětice věžových domů v době, kdy se kopilem prosklené stěny schodišť začaly zazdívat. Návrh Viktora Tučka ml. z roku 2001 barevným zvýrazněním komunikačního modulu obnovuje krystalickou skladebnost domu. Působivý návrh čeká na svou realizaci (převzato z TUČEK 2001, bez paginace).

Obr. 27. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, blok čp. 1296–1307, Frýdlantská 2–24. Šedomodrá barevná variace V. Tučka ml. byla pro soubor v dosavadní bílé a hnědobéžové barevnosti vítaným oživením. Na rozdíl od nesystémově uplatněných žlutých a oranžových odstínů některých fasád, v nichž zanikají typické červené čtverce zábradlí, je šedomodré pozadí žádoucím způsobem zvýrazňuje (foto autorka, 2001).

bohužel realizován jen u jediného z nich – domu čp. 1656. Ostatní zvolily nejednotné jednobarevné řešení v pastelových barvách s odlišně řešenými doplňky pro drůzu všech čtyř hmot a efekt krystalické kompozice i efekt opakovaného řešení tak zanikl.

Barevnost osmnáctipodlažních věžových domů, dříve ve vlastnictví m.č. Praha 8, byla efektně realizována podle návrhu V. Tučka ml. (obr. 27). Po změně vlastnictví a vyblednutí barev však byla zvolena odlišná řešení, která působivost domů poněkud oslabila. U všech těchto domů byla okna v černých rámech postupně nahrazována bílými plastovými.

Osm z jedenatřiceti bodových domů pod Ďáblickým hájem získalo v 90. letech vcelku kvalitně a jednotně řešené nástavby podle návrhu Jiřího Soukupa. S výjimkou kupolovitého osvětlení středu dispozice respektují nástavby původní vzhled domu. Fasády jsou v lomené bílé, okrové jsou atiky a parapety pásových oken namísto meziokenních vložek. Zbývající domy navrhl Tuček ml. ve světlé bílé či šedé s okrovými, šedomodrými či cihlově červenými meziokenními vložkami. Většina domů se této myšlence ku prospěchu celku podřídila, několik jich v souladu s návrhem doplnilo barevnost i na štítu, několik jich vneslo do fasád nevhodná odlišná řešení. Nízké deskové domy čp. 1181–1184 a 1591–1596 v Šimůnkově ulici pod Ďáblickým lesem si ponechaly červené meziokenní vložky pásových oken, blok čp. 1284–1295 v ulici Třebeňské u Střelnické prostřídal cihlově červené vložky a štítu s šedomodrými (obr. 28). Barevný generel však nebyl na rozdíl od Invalidovny bytovým družstvům a společenstvím vlastníků představen, exemplář měl k dispozici pouze stavební úřad a ten jej po mém odchodu v roce 2001 postupně přestal používat.

Obr. 28. Praha 8-Kobylisy, sídliště Ďáblice, blok čp. 1284–1295, Třebeňská 4–26, v popředí čp. 1295. Návrh barevného řešení od Viktora Tučka ml. z roku 2001 byl velmi zdařile realizován (převzato z Tuček 2001, bez paginace).

SÍDLIŠTĚ KOBYLISY

PRAHA 8, k. ú. Kobylisy

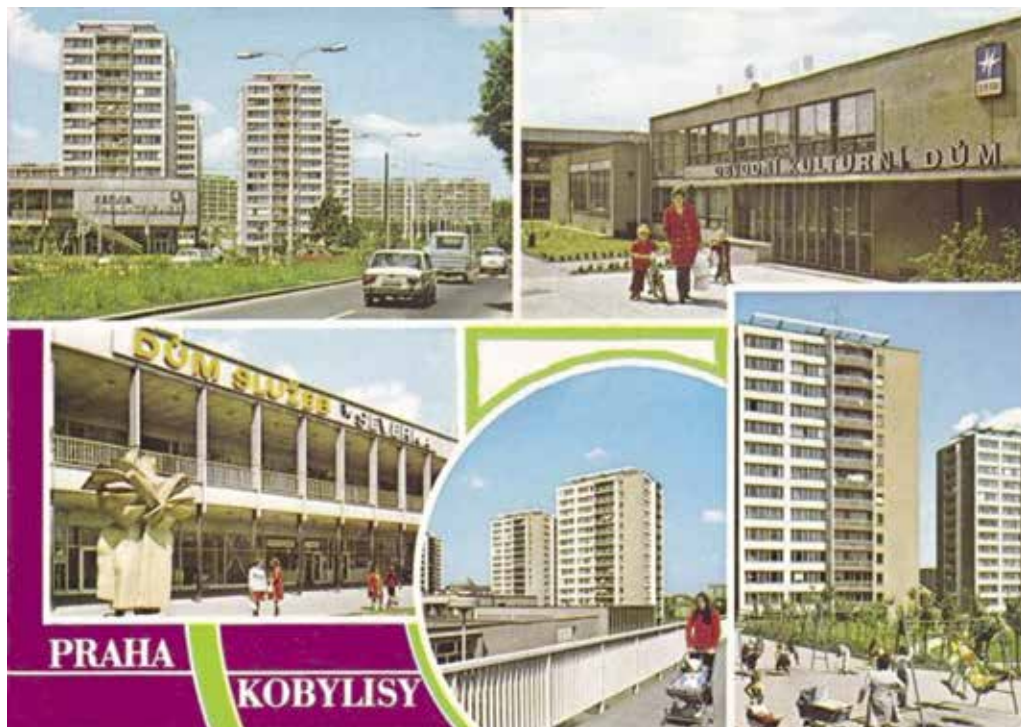
Sídliště Kobylisy, spadající do krásné či humanistické fáze, je nejmenší součástí pražského Severního Města. Postaveno bylo podle projektu Jana Krákory v letech 1969–1973 v systému T08B pro 7500 obyvatel (obr. 29, 30). Je vklíněno mezi vilovou zástavbu Kobylis, na jihu navazuje na starší dvouetkové sídliště, ze severu je ohraničeno Čimickým hájem. Sídliště se rozkládá okolo

Obr. 29. Praha 8-Kobylisy, sídliště Kobylisy, axonometrie, pohled z Horňátecké ulice, vedoucí projektant Jan Krákora (převzato z Nový/Voženílek 1971, bez paginace).

amfiteátru vzniklého těžbou cihlářské hlíny. Nejstarší části jsou symetricky rozloženy podél ulice Horňátecká. Ve svahu nad amfiteátre kopírují vrstevnice osmipodlažní deskové domy s průběžnými pásovými okny³³ tvořícími výrazný horizontální prvek nad terénem amfiteátru, po jehož stranách je osazeno sedm čtrnáctipodlažních věžových domů čp. 1077 a 1103–1108 (obr. 31). Oba typy domů měly fasády z režných panelů opatřené bílým nátěrem s tmavě hnědými štíty. Bílé fasády³⁴ členila pásová okna, hnědé štíty pak pouze jediná okenní osa. Jižní průčelí deskových

Obr. 30. Praha 8-Kobylisy, sídliště Kobylisy. Obvodní kulturní dům a dům služeb Severka na pohlednici, cca konec 70. let. Bílá průčelí věžových domů kontrastují s hnědými štíty, zvýrazňujícími vertikality. Vínový nátěr zadních stěn lodžii opticky zvětšuje jejich hloubku. Bílé střešní pergoly propůjčují strojv-nám výtahů vzhled ustupujícího podlaží (soukromá sbírka).

33 Jižní průčelí otevřené do amfiteátru je podobné plástvím úlu – tvoří jej výhradně lodžie.

34 Průčelí věžových domů o čtvercovém půdorysu tvořila kombinace bílých fasád s průběžnými okny a parapetními pásy s užším pruhem tmavě hnědé štítové fasády s jednou okenní osou.

domů tvořily výhradně lodžie opticky prohloubené středně modrými zadními stěnami, u lodžii věžových domů tvořil stejný efekt sytější vínový nátěr; v obou případech byly nátěry doplněny bílými bočními stěnami a stropy. Výtažkové šachty věžových domů byly rámovány pergolami původně v bílé, později ve vínové barvě. Čtrnáct osmi- a čtyřpodlažních bodových domů v nejvyšší části sídliště bylo bez nátěru a bez barvy.

Obr. 31. Praha 8-Kobylisy, sídliště Kobylisy, věžové domy čp. 1107, 1108, 1077, Paláskova 2, 3, 4, pohled z Trousilovy ulice. Černobílá fotografie nabízí pohled od nákupního centra do amfiteátru bývalé cihelny, vidíme na ní tmavé zadní stěny lodžii věžových i deskových domů (neznámý fotograf, 70. léta 20. století; převzato z FB Staré Kobylisy, <<https://www.facebook.com/289088578164545/photos/a.289112161495520/299884930418243/?type=3&theater>> [publ. 2017-11-02]).

Zateplování elegantních domů na místě chráněném před větrem začalo mnohem později než v jiných lokalitách. Vlastníci prvního věžového domu čp. 1106 chtěli jen obnovit nátěr fasády a souhlasili s původní barevností (obr. 32A). S nástupem plošného zateplování však snaha o zachování kvalitního a osobitého barevného řešení vzala zaskvě. Vlastník dalšího věžového domu čp. 1107 si prosadil monochromní olivově zelenou fasádu, místo vínových udělal lodžie červené (obr. 32B). Nebylo to samo o sobě chybné, ale byl to ústup od jednotného řešení. Pokud by se ostatní byli ochotni přizpůsobit, mohl vzniknout jiný, ale stále kvalitní celek. Další stavebník však nezvolil stejné řešení či variaci téhož, ale zhlédl se v barevnosti severní části sídliště Ďáblice s bílými bodovými domy s chromově žlutými meziokenními vložkami. Fasáda původně výrazně svisle členěná se změnila na horizontálně členěnou – okrově žlutou fasádu ve střední třetině střídá několikapatrový pás oranžové. Zadní stěny lodžii byly provedeny v bílé.

Žádný kobylský věžový dům dnes nenese původní barevnost, většina se sjednotila na okrově žluté s oranžovými či sytější okrovými meziokenními vložkami, které jsou naznačené jen v barvě, parapety většinou neprobíhají. Původní koncept nebylo možné více popřít. Jednotný a nadprůměrně kvalitní výraz sídliště byl zcela rozbit. Přispělo k tomu i barevné sjednocení štítů deskových domů s fasádami a nabílení jejich lodžii. Domy ztrátou výrazné barvy lodžii osleply a ztrátou tmavých štítů ztratily orientaci. Sídlíště pozbylo velkou část estetiky pozdních 60. let. Dlouhé deskové domy s průběžnými pásovými okny tvořily nad amfiteátrek výrazný horizontální prvek. Ten je nyní popřen vertikálními barevnými rámy nad vstupy.

Určitou jednotu a charakter naopak získala skupina původně bezbarvých bodových osmipodlažních domů pod Čimickým hájem, které byly oživeny a sjednoceny barevným orámováním všech nároží a atiky. Tento nápad se ujal a rozšířil na všechny bodové domy v severní části sídliště.

Obr. 32. Praha 8-Kobylisy, sídliště Kobylisy. **A** – čp. 1106, Trousilova 5a (v popředí), čp. 1107, 1108, 1077, Paláskova 2, 3, 4, pohled od jihu z Hornátecké ulice, stav z počátku 90. let (foto A. & A. Suk, 2006; převzato z Atlas Česka <<https://www.atlasceska.cz/fotogalerie/id/13983#thumb-224815>>). **B** – čp. 1107, Paláskova 2 (vlevo), čp. 1077, Paláskova 4, Třeboradická 16 (vpravo), pohled od severu z Hornátecké ulice (foto autorka, 2020).

SÍDLIŠTĚ BOHNICE

PRAHA 8, k. ú. Bohnice, Troja

Největším souborem Severního Města je sídliště Bohnice na náhorní plošině nad Prahou. Na jihu klesá terén lesem a vinicemi k Trojskému zámku, na jihozápadě skalnatými srázy k Vltavě, na severu sousedí s původní vesnicí téhož jména. Typické sídliště technokratické fáze bylo budováno v letech 1972–1980 pro 33 000 obyvatel. Autorem projektu byl Milan Jarolím, po jeho emigraci

Obr. 33. Praha 8-Troja, sídliště Bohnice, blok čp. 491–505, Krynická 1–29, pohled od jihu na východní část bloku (foto autorka, 2012).

se hlavním architektem stal Václav Havránek (*1919–?). Prvotní projekt nebyl dodržen, sídliště bylo podobně jako Jižní Město zahušťováno. Tvořeno je typy T08B, VVÚ-ETA, Larsen-Nielsen a třemi autorsky řešenými chodbovými výškovými domy – třináctipodlažním čp. 415–427 v Hlivické a sedmnáctipodlažním deskovým domem čp. 385–389 ve Vratislavské a hotelovým domem o jedenadvaceti podlažích čp. 607 v Olštýnské.

Třináctipodlažní deskové domy systému Larsen-Nielsen mají panely z vymývaného betonu, z architektonického pohledu se však jedná o výrazově nejchudší domy sídliště. Jejich fasádu člení pouze dva typy oken stejných pro ložnice, chodby i schodiště. Domy VVÚ-ETA jsou členěny pásovými okny, meziokenní vložky pásových oken jsou šedé jako celé sídliště. Vyšší z autorsky řešených domů má monolitický schodišťový blok, nižší dům sendvičového typu od architekta Zdeňka Jakubce měl v parteru předzahrádky. Sídliště postrádalo jakoukoli barevnost s výjimkou hnědočervených meziokenních sloupků a tmavě šedých meziokenních vložek u několika domů,³⁵ všechny typy domů měly holé panelové fasády se silnou vrstvou tmelu ve spárách. Okna všech domů byla v barvě slonové kosti.

Sídliště Bohnice patřilo k nejmladším, zateplovat se však začalo jako jedno z prvních (obr. 33). První zateplený devítipodlažní bodový dům čp. 467 v ulici U Pentlovky byl řešen tektonicky a kultivovaně, barvy písková se světle cihlovou sledovaly členitý objem. Po dokončení nátěru zateplené fasády dalšího domu, půdorysně členitého trojdomu čp. 566–568 s vodorovnými a šikmými pruhy v ulici Notečská, jsem se začala zajímat o průběh povolovacího procesu a zjistila, že na tyto práce stavební úřad nevyžadoval povolení. Tato zkušenost vyvolala potřebu koncepčního přístupu k zateplování a k povaze s ním související změny vzhledu panelových domů. První realizace fasád třináctipodlažních deskových domů v tomto směru však nebyly přesvědčivé,³⁶ největší sídliště Severního Města akutně potřebovalo silnou myšlenku a zkušenějšího architekta, než jsem byla já. Stal se jím architekt prof. Ladislav Lábus (*1951). Za klíčový považoval kvalitní návrh fasád největších bloků tvořících pomyslnou páteř sídliště, které nastaví latku pro úroveň řešení ostatních domů. Podle jeho návrhu byly realizovány fasády tří z osmi největších bloků sídliště (více o návrhu LÁBUS 2000). Nejpropracovanější návrh vytvořil pro třináctipodlažní deskový dům čp. 516–526 v Mazurské ulici, jenž v architektonickém výrazu nemohl být chudší. Jedinými prvky nečleněných severních fasád byly dva typy oken pro schodiště, chodbu i ložnici bez rozdílu. Tento těžkopádný deskový dům – panelovou hradbu bez jakéhokoli výrazu – Lábus přeměnil pouhým zateplením na blok jedenácti domů s barevně odlišnými, ale jednotně řešenými fasádami. Vynikající řešení navrhl Lábus pro páteřní blok v centru sídliště, osmnáctivchodový dvanácti- až čtrnáctipodlažní kolos čp. 428–445 v Poznaňské ulici ve vlastnictví m.č. Praha 8 (obr. 34). U něj bylo zvoleno dělení po dilatačních celcích na čtyři bloky, z nichž dva a dva používají vždy jen dvě barvy v pozitivu a negativu (šedomodrou s okrovou a pískovou s tmavší červenou). Návrh

35 Barevná byla pouze enkláva řadových a atriových domů v nejvzdálenějším západním cípu sídliště s fasádami obloženými líčovými cihlami. Architektonicky velmi zdařilé domy vlastnili autoři sídliště.

36 První fasády obecních domů na sídlišti Bohnice a Ďáblice jsem měla možnost navrhovat sama. Bohužel jsem k tomu nedostala podklady ani potřebný čas. Pracovní podmínky při vytvoření návrhu pro m.č. Praha 8 ilustruje případ návrhu první fasády: řešení jsem druhý den od zadání úkolu musela diktovat přímo do stavebního deníku, neboť jsem nedostala ani výkres původní fasády.

A

B

Obr. 34. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 428–445, Poznaňská 13–47. Osmnáctivchodový páteřní blok lemující frekventovanou ulici Lodžská.

A – jižní průčelí do Poznaňské ve střídavém barevném řešení se čtyřmi barvami pro osmnáct vchodů bylo zrealizováno podle návrhu Ladislava Lábuse.

B – detail změny barev na styku dvou dilatačních celků, domů čp. 430 a 431, Poznaňská 41 a 43. **C** – severní průčelí orientované do Lodžské ulice; barevné řešení člení dům na dilatační celky se zrcadlově obrácenou barevností (foto autorka, 2012).

C

Obr. 35. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, čp. 563–567, Řešovská 20–28. Deskový dům se zateplením realizovaném podle návrhu Hany Řepkové, potvrzeného arch. Lábusem (foto autorka, 2012).

pracuje s pásovými okny, parapetními panely a meziokenními vložkami. Stejně jako v Mazurské propisuje do fasády odlišnou funkci v případě sklípků a únikových chodeb v severních průčelích. Tento návrh byl s autorovým souhlasem použit i pro fasádu bloku tehdy rovněž obecních domů čp. 402–412 v ulici Katovická s jedenácti vchody. Domy oddělené navzájem patrovým nákupním centrem tvoří dvě ramena větrníku, jenž byl základem původní koncepce souboru.

Páteční blok obecních domů čp. 491–505 v Krynické se stejně bezvýraznými fasádami jako Mazurská dostal podle mého návrhu zajímavější nové průčelí jen díky šedému nátěru v pozici meziokenních vložek či parapetních panelů (obr. 33). Dvěma různými kombinacemi horizontálního spojování oken vznikla dvojice jižních

průčelí s iluzí pásových oken. Vertikální spojování dvojic schodišťových oken na severních fasádách opticky snížilo dům na polovinu. Nový vlastník však změnil barevnost na křiklavější, zjednodušil členění jižních fasád a členění fasád severních změnil na nahodilé. Barevnost, kterou jsem navrhla, v bílé, šedé a žlutozelené, byla nahrazena sytou zelenou, oranžovou a růžovou. Po mém odchodu z úřadu m. č. Praha 8 vznikala další poučená i zcela nepoučená řešení, návrhy zajímavé, průměrné i úděsné.

Za důležité proto aktuálně považuji ochránit od znehodnocení nejlépe řešené fasády páteřních domů sídliště Bohnice, bloky v Poznaňské a Katovické a domy v Mazurské a Řešovské,³⁷ a dosud neřešené či nevhodně řešené fasády jim výhledově přizpůsobit. Nejméně jedna z menších Lábusových realizací fasád dvojdomů totiž již zanikla, a jak již bylo uvedeno, neblahý osud potkal můj návrh páteřního bloku v Krynické ulici. Ze dvou střídajících se jednoduchých principů členění byl obnoven pouze jediný, tlumená barevnost se změnila v křiklavou. První zateplení fasády bylo realizováno podle mého náčrtu v pozici vedoucí oddělení odboru výstavby, nikoli podle regulérního projektu.

Pozoruhodným příkladem jsou i fasády osmipodlažních deskových domů. Průběžná okna měla meziokenní vložky v hnědé barvě, v téže barvě byly i výtahové šachty. Jeden z domů, a to čp. 390–398, pojednal profesionální malíř pokojů – mnohobarevné řešení působí chaoticky, téměř zanikl efekt pásových oken (obr. 4). Jiný vlastník hodlal zateplit štíty, aniž měl návrh na podélná průčelí. Zde jsem původně jako jedinou možnost připustila bílou barvu. O několik let později byla mezi bílé štíty tohoto domu čp. 563–567 navržena kvalitní fasáda s bílými rámy, šedými a cihlovými parapety a bílými a šedými meziokenními vložkami (obr. 35).

³⁷ Fasády bloků v Poznaňské a Katovické navrhované Ladislavem Lábusem realizoval před privatizací původní vlastník, m. č. Praha 8. Domy v Mazurské a Řešovské byly družstevní, tam je pravděpodobnost zachování kontinuity větší.

SÍDLIŠTĚ ČIMICE

PRAHA 8, k. ú. Čimice

V sousedství rozlehlého areálu Psychiatrické léčebny Bohnice vzniklo na katastru obce Čimice podle projektu Bohuslava Stuchlého v letech 1972–1980 malé sídliště pro 7 000 obyvatel. Jeho jižní část sousedí s bohnickým domovem důchodců čp. 674 v ulici Na Hranicích od Jana Línka a Vlada Miluniče z let 1971–1982. Sídliště technokratické fáze je tvořeno jediným typem deskového domu se šesti a osmi podlažími. Blokopanelové domy jsou sestaveny z malých, precizně provedených hladkých bílých panelů s jemnými černými spárami (obr. 36). Najdeme tu čtvercové panely parapetní, svisle obdélné meziokenní a ležatě obdélné atikové. Výrazným prvkem fasád jsou černě rámované celoprosklené stěny schodišťových podest nad stejně řešenými vstupy s tvarově čistým panelovým závětrfím.

Obr. 36. Praha 8-Čimice, sídliště Čimice, jižní část, blok čp. 361–366, Chvatěrubská 18–28. Původní fasáda s malými panely a jemnými spárami; nahrazení černých kovových rámců šedými je nejmenší zlo. Některé domy zrušily plné prosklení schodišťových traktů a nahradily je běžnými okny (foto autorka, 1999).

Ve snaze zachovat alespoň v náznaku jemné členění fasád bytových domů jižní části sídliště Čimice bylo navrženo barevné odlišení parapetních panelů, atik, soklů a markýz či závětrfí. Tuto koncepci dodržel jen osmipodlažní blok čp. 346–349 v Okořské ulici, realizovaný jako první (obr. 38). Ostatní vlastníci domů přistoupili jen na odlišení atiky a soklu, čímž zcela zanikl atypicky jemný rastr fasád. Domům neprosperovala náhrada černých rámců schodišťových oken bílými, největší ránu ale dostaly původně elegantní domy zazděním prosklených schodišťových stěn a jejich redukcí na velikost běžného okna. V ulici Chvatěrubské nese severní průčelí nejdelšího bloku se sedmi vchody čp. 350–356 velkoformátovou duhu (obr. 37) boky lodžii na jižním průčelí pak její jednotlivé barvy. Toto řešení není jen absolutním popřením generelu, ale i názornou ukázkou slepé uličky.³⁸

Obr. 37. Praha 8-Čimice, sídliště Čimice, jižní část, blok čp. 350–356, Chvatěrubská 4–16. Dům je příkladem nesoudnosti vlastníka, projektanta a selhání či nefunkčnosti kontrolních mechanismů stavebního úřadu (foto F. Řepka, 2020).

Obr. 38. Praha 8-Čimice, sídliště Čimice, jižní část, blok čp. 346–349, Okořská 1–7. Fasáda domu podle barevného generelu (návrh Hana Řepková) zachovávající z větší části původní rastr (foto autorka, 2000).

³⁸ Pro severní část sídliště Čimice, jejíž deskové domy, seskupené po dvou blocích o půdorysu písmene L, tvoří ne zcela čitelný megablok, byly vytvořeny návrhy pouze pro dva bloky. Zateplování zde probíhalo živelně bez zájmu o vytvoření kvalitního celku.

Shrnutí

Na základě shromážděných poznatků lze původní barevnost souborů Prahy 6 a 8 shrnout takto: pionýrská sídliště reálné panely přetírala bílou, okrovou, vínovou či hnědou barvou, spáry mohly být zvýrazněny kontrastní barvou. Experimentální sídliště byla puristicky střídma, barevná škála znala bílou, šedou, černou a stříbrnou. Sídlíště krásné fáze byla nejbarevnější, přestože základem byla rovněž bílá, šedá a černá. Doplněna mohla být akcenty v červené, modré, vínové, chromové žluté, nátěr zadní stěny lodžii zdůrazňoval jejich hloubku, skleněná mozaika a kamenný obklad jejich eleganci. Časté byly tmavě hnědé štíty. V technokratické fázi převažoval holý beton, případně beton vymývaný, meziokenní vložky byly šedé, hnědé, vínové, výjimečně i žluté.

Obr. 39. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 415–427, Hlivická 2–26. Jeden ze tří autorsky řešených objektů sídliště, sendvičový dům se zahrádkami u přízemních bytů od architekta Zdeňka Jakubce. Celkové barevné řešení deskového domu oslabuje jeho architektonický výraz, jenž plně vynikl v původní podobě s bílým nátěrem fasád z konce 70. let, byť v detailu se rozbarvení může jevit jako smysluplné. **A** – pohled od jihu z Lodžské ulice; **B** – předzahrádka (foto autorka, 2005).

Metoda, na jejímž základě byla regulována barevnost sídlišť Prahy 8 a dodnes jsou regulovány modernistické soubory Prahy 6, spočívá v:

- **provedení ANALÝZY** – zjištění stáří sídliště, původního vzhledu, pojmenování architektonických a urbanistických hodnot a závad, jedinečných prvků a jejich významu v kompozici sídliště (obr. 39A);
- **vypracování KONCEPCE** – stanovení, které hodnoty (obr. 39B) je třeba chránit a kde je možno, či nutno vytvořit nový návrh; koncepce by měla vycházet z architektonické estetiky doby vzniku;
- **navržení GENERELU BAREVNOSTI** a jeho projednání zastupitelstvem obce, v optimálním případě jeho schválení ve formě regulačního plánu;
- **důsledná REALIZACE** – i v případě složitějších vlastnických vztahů či nepříhodné finanční situace investorů je třeba dbát na dodržení stanovených pravidel (obr. 40).

Z mých zkušeností vykrystalizovaly tyto **zásady tvorby generelu**:

- **komplexní přístup** – neřešit jednotlivé domy bez představy o celém sídlišti, stejně jako jednotlivé fasády bez představy o řešení celého domu (v krajním případě zvolit neutrální řešení v bílé barvě);
- **pokora** – trpělivě objevovat hodnoty původního řešení;
- **jednoduchost řešení** – používat jen prvky typické pro panelové domy (meziokenní panely, parapetní panely, atiku, sokly, panelový rastr, lizény u starších typů řady G, rámování ad.; obr. 41) pro zpestření lze používat zrcadlově obrácenou barevnost; pozor je třeba dávat na „supergrafiku“ – tzn. nikdy nepoužívat domy jako malířské plátno;
- **barevná střídmost** – preferovat bílou, šedou, cihlové, pískové a okrové odstíny, využívat základní či lomenou šedou barvu jako základ či na doplňky (šedomodrou, šedozelenou), používat jednotící prvky (římsy, atiky, sokly, lizény, rámy ad.; obr. 42);
- **kontext** – jednotlivá řešení je nutno posuzovat v souvislostech: vzhledem ke vzájemnému spolupůsobení objektů je vždy vhodné volit střizlivější řešení (obr. 43, 44).

Poprvé byla tato metoda představena v roce 2012 na konferenci *Proměny architektury 2. poloviny 20. století* na FA VŠB v Ostravě (ŘEPKOVÁ 2012a; publikováno ŘEPKOVÁ 2012b), poté v roce 2014 v Praze na konferenci *Panelové domy* (ŘEPKOVÁ 2014). Vývoj barevnosti sídlišť byl na příkladu Prahy 6 a 8 poprvé prezentován na konferenci *Barevnost a doba* na FA ČVUT v Praze v roce 2017 (ŘEPKOVÁ 2017a). Plánovaný sborník bohužel nevyšel. Popularizaci tématu sídlišť či

publikací o nich bylo v minulých letech věnováno nemnoho přednášek, diskusních příspěvků nebo komentovaných procházek (KUBÁNKOVÁ 2014; 2016; JANEČKOVÁ 2018; NOVOTNÁ 2018; ŘEPKOVÁ 2015a; 2018a, b; 2019a–e; ŘEPKOVÁ/TUČEK/VESELÝ/PECHÁTOVÁ 2019; ŘEPKOVÁ 2020a–e).³⁹

Nabízí se otázka, proč nejsou doporučovány či alespoň uvažovány barvy jako černá, oblíbená v 60. letech, nebo tmavě hnědá, nadužívaná v letech osmdesátých? Vítězslava Rothbauerová ve výše uvedeném rozhovoru vysvětluje, proč nelze v současné době požadovat obnovu původní autorské barevnosti 80. let:⁴⁰ „... tmavé barvy... více přitahují sluneční paprsky a tepelná izolace se ničí. Dodavatel zateplovacího systému vezme garanci jen za určitou řadu světlých barev...“ Dále konstatuje: „... zemitost barev, která byla základem barevnosti města (Jižního Města II – pozn. autorky), je pryč.“ (MRÁČKOVÁ/ŠIMONOVÁ/VEJVODA 2014, 119) Černá barva se používala pro dřevěné i kovové okenní rámy, rámy dveří i prosklených stěn, pro zábradlí lodžii, balkonů a meziokenní vložky, což lze pro doplňkové prvky opět doporučit. U robustnějších plastových oken může dvojbarevnost opticky zmenšit tloušťku prvků. Na fasádách byl v černé barvě realizován pouze obklad skleněnou mozaikou nebo plechem, tedy materiály, které tepelnou roztažností netrpí či se u nich počítá s obnovitelností nátěru. Hnědou barvu štítů je u autorsky řešené barevnosti (Kobylisy, Ďáblice) vhodné obnovit, u průměrných souborů není z výše uvedených důvodů její obnova ani zmiňována.

Uvedená doporučení shrnují praktické zkušenosti autorky a dalších odborníků z let 1998–2007, kdy bylo bývalo samozřejmostí připojit se k všeobecnému odmítání sídlišť a nezájmu o ně. Popisuje výsledky, jež vyplynuly z volby aktivního přístupu k tehdejší nepříznivé situaci. Jedním z důležitých badatelských výstupů je popis a fotografické zachycení vzhledu domů (obr. 45) před regenerací obvodového pláště, což je důležitým východiskem pro budoucí koncepční řešení obnovy bytových souborů. Dalším výstupem je praktické ověření zvoleného postupu regulace, který ukazuje, že tento směr je možný, politicky průchodný a nemusí být nákladný. Nepodařilo se regulovat všechny v textu zmíněné lokality. Naopak některé drobné, úspěšně regulované soubory⁴¹ nebyly do textu z různých důvodů zařazeny, ovšem pouze domněle mají menší význam a přesah. Nejkomplexnějšími realizacemi jsou v současné době Petřiny, Invalidovna, věžové domy a jižní část Červeného Vrchu a sídliště Ďáblice.

Doporučení jsou tak konkrétní proto, že jako nejdůležitější bylo vyhodnoceno jednotné koncepční řešení celku a jeho realizovatelnost. Přesně vyjmenované barvy se osvědčily na nejrozsáhlejších komplexně řešeném souboru sídliště Petřiny, kde navzdory autonomii jednotlivých stavebníků a z toho plynoucí odlišnosti vznikl oživený a přitom jednotně působící celek. U uvedených řešení a barev bylo ověřeno, že eliminují riziko excesů; na tradičních barvách se lze rovněž snáze shodnout. Jedná se o nově navrhovanou barevnost pro soubory, které barvu postrádaly (Bohnice, Čimice) nebo byla z nějakého důvodu nevyhovující (tmavé nástříky štítů v Kobylisích, tmavé nátěry na Petřinách). U souborů, které měly kultivovanou barevnost od počátku, platí, že je vhodné ji obnovit.

Dále je nutné si uvědomit, že se jedná o regulace koncipované v letech 1999–2001 pro soubory Prahy 8 a mezi lety 2002–2007 pro soubory Prahy 6. Za uplynulou dobu do dnešních dnů se začala projevat jistá saturace barvami a přednost dnes pomalu, ale jistě dostávají jednodušší kombinace, jaké se již delší dobu objevují v zahraničí, tj. monochromní řešení v bílé či šedé s drobnými barevnými akcenty, nejlépe funkčně zdůrazňujícími architektonické prvky. Jde o novodobé řešení použité např. u věžových domů na Červeném Vrchu.

Další kapitolou je rozlišování souborů na podprůměrné, průměrné a ty, které ostatní ve více ohledech kvalitativně převyšují. Některým včasná regulace pomohla dočkat se v uspokojivém stavu doby, kdy se začíná diskutovat o jejich případné památkové ochraně. Publikování poznatků o původní barevnosti a zkušeností s regulací má otevřít téma cílené dokumentace mizející či již zmizelé podoby exteriérů a interiérů panelových domů a otevřít diskusi, zda, proč a jak vzhled souborů regulovat. Pokud má či měl soubor kvalitní architektonické řešení, je pochopitelně dobré je zachovat, existuje-li ještě byť jen jediný intaktní objekt. Pokud nikoli, je nejvhodnější se k němu s oporou v archivních materiálech vrátit nebo se mu alespoň co nejvíc přiblížit. Na závadu není ani respektovat dobově omezenou materiálovou či barevnou škálu, může být naopak

Obr. 40. Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny, čp. 1863, 1864, Šantrochova 9, 7. V důsledku privatizace měly bloky více vlastníků. Jedním z principů metody bylo shodné řešení bloku, zde například čtyři čp. 1862–1865, Šantrochova 5–11, se třemi různými vlastníky (foto autorka, 2007).

Obr. 41. Praha 6-Břevnov, sídliště Petřiny, čp. 1799, Čilova 8 z bloku čp. 1799–1803, Čilova 2–8. Na sídlišti Petřiny a Červeném Vrchu stojí stejné domy typu G 57 (liší se jen otvory v zábradlí lodžii), u obou sídlišť se tak nabízejí i stejné principy řešení. Barevně jsou pojednány pouze architektonické články (foto autorka, 2007).

Obr. 42. Praha 6-Břevnov, čp. 2060–2063, Bělohorská 217–223. Tento malý soubor družstevních domů Bolívarova měl původně kvalitní břizolitové omítky v přírodním šedobéžovém odstínu. U zděných objektů byla doplněna cihlová barva, na jejímž podkladu lépe vynikají elegantní balkony s plnými betonovými boky v původní pískové barvě (foto autorka, 2007).

³⁹ Ze zahraničních konferencí jmenujeme za všechny *Postwar Mass Housing East + West* ve Scottish Centre for Conservation Studies, University of Edinburgh, v Edinburghu 7.–11. 9. 2011. Za informace děkuji prof. Henriétě Moravčíkové z oddělení architektury Historického ústavu SAV v Bratislavě.

⁴⁰ Viz pozn. 21 na s. 108 tohoto článku.

⁴¹ Jedná se o drobné lokality na Břevnově – soubor Bolívarova na Vypichu a soubor přezdívaný Obušek (Sartoriova, Anastázova a Radimova), vystavěný na místě starého Břevnova, které nejsou sídlišti s plnou vybaveností.

Obr. 43. Praha 6-Břevnov, čp. 136–138, Radimova 27, 29. Převýšené deskové domy čnějí z okolní převážně čtyřpodlažní zástavby. A – původní stav (foto F. Řepka, 2007).

B – ukázka z generelu sídlišť Prahy 6. Prioritou bylo optické zmenšení hmot dvojice výškových deskových domů. Snížení výšky většinou nefunguje, zeštíhlení ano. Velká desková hmota byla opticky rozdělena na dvě vysoké štíhlé, dvojbarevnost jediného bloku je vyvážena zopakováním téhož řešení v pozitivu a negativu. Kontrastní průčelí obou částí dvojdomů může působit, jako by byla půdorysně mírně posunutá (převzato z ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007).

dokladem, že i v dobách státního direktivismu se nepodařilo potlačit touhu po kvalitě a někdy se ji díky šťastné souhře okolností zdařilo i realizovat.

Pokud soubor postrádal barvy a myšlenku, je vhodné navrhnout jednoduché řešení s využitím typických prvků moderní architektury a tradičních barev. Ty jsou vhodné i na celoplošná řešení. Pro moderní architekturu je samozřejmě typické i použití jasných základních barev, ovšem pouze na malé plochy a doplňky na podkladu bílé či šedé. Ve výše uvedených příkladech byla pro původně šedé domy použita barevnost tradičních stavebních materiálů především pro soubory pionýrské (Červený Vrch, Petřiny) i experimentální fáze (Invalidovna). U Bohnic a Čimic z fáze technokratické byla užita i modernistická škála lomených základních barev (červená, modrá, žlutá), u sídlišť krásné fáze byly ponechány barvy původní (Kobylisy, Dáblice – severní a centrální část), u Červeného Vrchu a věžových domů Dáblic z krásné fáze byly barvy zvoleny z modernistické škály barev základních: pro Červený Vrch červená a modrá, pro věžové domy Dáblic modrá a tyrkysová.

Vývoj během více než patnácti let od zahájení regulace barevnosti v Praze 6 a 8 svědčí o tom, že obytným souborům prospívá jednotící koncepce. Prostorová skladba modernistických sídlišť je nejčastěji založena na kontrastu vysokých a nízkých hmot tvořených skupinami bodových, deskových či věžových domů. Je-li jednotně řešena stejnorodá skupina domů, posiluje se účinek

urbanistické kompozice; je-li barevné a architektonické řešení skupiny nesourodé, kompozice a její čitelnost zaniká. Nechme zaznít slova Ladislava Lábuse, shrnující podstatné: „Nesazte se původní řešení násilím pokorit. Pokud úprava vychází z logiky domu, může dosáhnout velmi výrazného posunu ve výrazu a tím ovlivnit vnímání domu a okolí a snad podnítit i zásadnější rekonstrukci.“ (LÁBUS 2000, 37)

Obr. 44. Praha 8-Bohnice, sídliště Bohnice, blok čp. 402–412, Kato-vická 2–22, jižní fasáda. Páteří blok orientovaný jižním průčelím k hlavní komunikační ose souboru, shodné konstrukce s osmnáctivchodovým blokem v Poznaňské. Dům byl rovněž ve vlastnictví m. č. Praha 8. Od páteřího bloku v Poznaňské je oddělen S–J orientovanými deskovými výškovými domy a dvoupodlažním nákupním centrem (jedná se o jediný rozpoznatelný „větrník“ z původní koncepce). Se souhlasem autora návrhu Ladislava Lábuse byl použit opakovaně projekt pro východní část bloku v Poznaňské. Nejednalo se pouze o úsporu finanční, ale především o vizuální efekt opakování osvědčeného řešení a posílení výrazu páteří ulice souboru. Řešení je shodné s východní částí bloku v Poznaňské čp. 428–445 (ten viz obr. 34), který je pro svou délku mimo záběr (foto autorka, 2017).

Za památkovou péči dodávám: Pokud se najde příklad intaktního objektu,⁴² je žádoucí jej zdokumentovat, časově zařadit a evidovat, a to přinejmenším u souborů a objektů experimentální fáze či fáze krásné neboli humanistické.

Postupně sílí vědomí, že zateplení má kromě kladů i řadu nevýhod. Nejen povrch panelu, ale především dobře provedené tvrdé omítky realizované na překvapivě velkém počtu objektů hromadné bytové výstavby nelze systémovými omítkami co do trvanlivosti vůbec nahradit. Intaktní objekt je pro uchování poznání cenný. Pokud jej chce vlastník zachovat, obnovit v původní

⁴² Intaktní objekt je určen prvky, které spoluvytvářejí hodnotu objektu. Zcela intaktní nejsou ani národní kulturní, ani památky UNESCO. Jsou však obnovené věrně co do materiálu a s maximálním respektem vůči své původní podobě.

podobě nebo se této podobě co nejvíce přiblížit, měl by mít plnou metodickou podporu NPÚ. Národní památkový ústav, jenž má v gesci kromě několika kulturních památek z období sovětské i nemalý počet objektů hromadné bytové výstavby v ochranných pásmech památek (Jičín, Josefov či Havířov), v městských památkových zónách (Labská Kotlina v Hradci Králové, Náchod či Havlíčkův Brod), a dokonce i v památkových rezervacích (Cheb), na tyto objekty a soubory uplatňuje svůj obvyklý konzervativní postup, který se osvědčuje. Stává se tak překvapivě tím, kdo mezi své metodiky plánuje zařadit i metodiku regenerace sídlišť.⁴³

Koncepční řešení volí nejčastěji města s pozicí městského architekta, pro jejich prosazení je však nutná i politická vůle.⁴⁴ Osvícené radnice měst s panelovými sídlišti i zděnými protosídlišti využívají v posledních letech know-how NPÚ v oblasti, která je dlouhodobě jeho doménou – oslovují jej s žádostí o zpracování stavebněhistorických průzkumů (SHP). Zkušené památkáři již zpracovali průzkumy a rešerše více než desítky českých a moravských sídlišť; SHP následně slouží jako podklad pro zpracování regulačních plánů jako možných nástrojů ochrany diskutovaných hodnot.⁴⁵ V roce 2015 byly vytvořeny pasportizace pro tři olomoucká sídliště, letos pro devět souborů jihlavských.⁴⁶

Výzkum sídlišť pokračuje na vysokých školách, na projekt *Paneláci* navazuje NPÚ (STRAKOŠ 2014) i soukromí badatelé (ZIKMUND-LENDER/CZUMALO ET AL. 2014) a nadšenci (např. MALEČEK/VALENTOVÁ/JEŘÁBEK 2012; KLEIBL 2014; HAVLOVEC/ECK/MATĚJKA 2018; NĚMEC/HÁJEK 2018; Spolek přátel sídliště Ďáblice 2019). Projektem *Paneláci* vytvořený soupis nejhodnotnějších sídlišť se díky tomu tříbí a mírně rozšiřuje. Rozpoznané hodnoty tak bude možné uchovat budoucím generacím.

Obr. 45. Praha 6-Veleslavín, sídliště Petřiny, dům v ulici Na Petřínách. Detail fasády, srovnání starého a nového. Patrná je struktura panelů a hladký lem po jejich obvodu, úzké okenní šambrány a profilovaná atiková římsa (foto autorka, 2007).

PRAMENY

Černobílé pohlednice sídliště Petřiny, frankované v letech 1967 a 1977 a a barevné pohlednice sídliště Červený Vrch a Kobylisy z konce 70. let 20. století. Uloženo: soukromé sbírky.

Urbanita 1986, plakát k výstavě. Uloženo: soukromá sbírka.

KONFERENCE, SEMINÁŘE, PŘEDNÁŠKY

JANEČKOVÁ 2018 — Michaela JANEČKOVÁ: Sídlíště mezi „akcelerací moderny“ a postmodernou. Přednáška, výstava Bydliště : Panelové sídliště, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 10. 4. 2018.

KUBÁNKOVÁ 2014 — Jana KUBÁNKOVÁ: Regenerace modernistických sídlišť v Evropě. Příspěvek, mezinárodní konference Sídlíště, jak dál?, FA ČVUT, Praha, 12. 3. 2014.

KUBÁNKOVÁ 2016 — Jana KUBÁNKOVÁ: Vybrané příklady revitalizace panelových sídlišť v Evropě. Přednáška, mezinárodní konference Sídlíště, jak dál?, FA ČVUT, Praha, 2016.

NOVOTNÁ 2018 — Eva NOVOTNÁ: Jak vynalézt panelák : Experimentální bytová výstavba přelomu 50. a 60. let. Přednáška, výstava Bydliště : Panelové sídliště, Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 3. 4. 2018.

ŘEPKOVÁ 2012a — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště a jejich regenerace. Přednáška, konference Proměny architektury 2. poloviny 20. století, Vysoká škola báňská, Ostrava, 2012.

ŘEPKOVÁ 2014 — Hana ŘEPKOVÁ: Panelová sídliště a jejich regenerace. Přednáška, konference Panelové domy 2014, hotel Jurys Inn, Praha-Karlín, 30. 4. 2014.

ŘEPKOVÁ 2015a — Hana ŘEPKOVÁ: Zaslouhují sídlíště ochranu? : Problematika památkové ochrany na příkladu sídliště Ďáblice. Přednáška, konference Panelové a bytové domy 2015 – renovace, rekonstrukce a zlepšování kvality bydlení, hotel Jurys Inn, Praha-Karlín, 27. 5. 2015. Program dostupný na <<https://www.cka.cz/cs/svet-architektury/akce/panelove-a-bytove-domy-2015>> [vid. 2020-20-02].

ŘEPKOVÁ 2017a — Hana ŘEPKOVÁ: Vývoj barevnosti sídlišť na příkladu Prahy 6 a 8. Přednáška, konference Barevnost a doba, FA ČVUT, Praha, listopad 2017.

ŘEPKOVÁ 2018a — Hana ŘEPKOVÁ: Barevnost sídliště Bohnice. Komentovaná procházka, festival Den architektury 2018, sídliště Bohnice, Praha, 29. 9. 2018.

ŘEPKOVÁ 2018b — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště a péče o ně. Přednáška, festival Jinčí čin, sídliště Husova, Jičín, 15. 9. 2018.

43 Ke sjednocení postupu NPÚ a zkvalitnění péče o architekturu sídlišť může přispět i připravovaná metodika (k ní více viz ŘEPKOVÁ 2020f).

44 Dobrým příkladem může být obnova skupiny panelových domů s vybaveností na Smetanově náměstí v Havlíčkově Brodě.

45 Jako příklad uvedme zpracování podkladu pro regulační plán třídy Kosmonautů a sídliště III. pětiletky v listopadu až prosinci 2015 pro Magistrát města Olomouce, odbor strategie a řízení, útvar hlavního architekta (MERTOVÁ 2015a; 2015b).

46 Pracovní materiál pasportu jihlavských sídlišť a doporučení k jejich obnově, zpracovaný pro Magistrát města Jihlavy, útvar městského architekta (NEUBERT 2020).

- ŘEPKOVÁ 2019a — Hana ŘEPKOVÁ: Humanizace. Přednáška, festival Den architektury 2019, KC Plechárna, sídliště Černý Most, Praha, 5. 10. 2019.
- ŘEPKOVÁ 2019b — Hana ŘEPKOVÁ: Krása v jednoduchosti. Komentovaná procházka, festival Den architektury 2019, sídliště Petřiny včetně kolejí Hvězda a Větrník, Praha, 6. 10. 2019.
- ŘEPKOVÁ 2019c — Hana ŘEPKOVÁ: Má smysl to chránit? Přednáška, konference Panelová sídliště : Revitalizace vs. ochrana hodnot – Revitalisierung vs. Bewahrung der Werte, MCMA v Brně, Brno, 17. 4. 2019.
- ŘEPKOVÁ 2019d — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště a jejich ochrana. Příspěvek, studentský workshop Kdzie jest plac Legionów?, Svaz architektů Polska ve Wrocławu, Wrocław, 11. 10. 2019.
- ŘEPKOVÁ 2019e — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště Bohnice. Přednáška, Ústav pro studium totalitních režimů, Městská knihovna v Praze, pobožce Bohnice, Praha, 14. 3. 2019.
- ŘEPKOVÁ 2020a — Hana ŘEPKOVÁ: Barevný Černý Most. Audiowalk po sídlišti Černý Most, KC Plechárna, sídliště Černý Most, Praha, 2020.
- ŘEPKOVÁ 2020b — Hana ŘEPKOVÁ: Česká sídliště ve středoevropském kontextu. Přednáška, festival Den architektury, KC Atrium, Praha, 3. 10. 2020.
- ŘEPKOVÁ 2020c — Hana ŘEPKOVÁ: Jakou barvu má Červený Vrch? Komentovaná procházka, festival Den architektury 2020, sídliště Červený Vrch, Praha, 3. 10. 2020.
- ŘEPKOVÁ 2020d — Hana ŘEPKOVÁ: Regenerace sídlišť aneb nenápadný půvab panelu. Přednáška, festival M3 – Umění v prostoru, informační kontejner u OC Eden, Praha 5. 10. 2020.
- ŘEPKOVÁ 2020e — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště Vlasta ve středoevropském kontextu. Komentovaná procházka, festival M3 – Umění v prostoru, sídliště Vlasta, Praha, 22. 7. a 23. 9. 2020.
- ŘEPKOVÁ/TUČEK/VESELÝ/PECHÁTOVÁ 2019 — Hana ŘEPKOVÁ / Ondřej TUČEK / Karel VESELÝ / Alena PECHÁTOVÁ: Sídlíště Ďáblice: historie, tvůrčí a příběhy. Přednáška cyklus Pondělky ve věži, Klub Za starou Prahu – Juditina věž, Praha, 11. 11. 2019

GENERELY

- ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007 — Hana ŘEPKOVÁ / Filip ŘEPKA: Generel barevnosti vybraných obytných souborů na území m. č. Praha 6. Praha 2007. Uloženo: archiv Odboru územního rozvoje ÚMČ Praha 6.
- ŠALDA/ŘEPKOVÁ/DOUBNER 2001 — Vojtěch ŠALDA / Hana ŘEPKOVÁ / Karel DOUBNER: Sídlíště Invalidovna: návrh konceptu barevnosti. Praha 2001. Uloženo: archiv autorky.
- TUČEK 2001 — Viktor TUČEK: Sídlíště Ďáblice: generel regenerace – souborné barevné řešení. Praha 2001. Uloženo: archiv autorky.

LITERATURA

- sine 1972–1979 — sine: Praha : sborník o výstavbě sídlišť v Praze : Byty dnes a zítra [propagační tisky Výstavby hlavního města Prahy – výstavby sídlišť], Praha 1972–1979. Roky 1972 (sešity Malešice, Michelská, Petřiny, Spořilov II., Zahradní město východ – západ), 1973 (sešity Hornoměřolská, Jarov, Skalka, Chmelnice, Bohnice, Invalidovna), 1974 (sešity Sídlíště Hloubětín, Vršovice, Průběžná, Rybníčky 1 a 2, Červený Vrch, Baba), 1975 (sešity Na Úlehli, Jihozápadní město I., Antala Staška, Homolka, Větrník – studentské koleje, Strahov – studentské městečko), 1976 (sešity Letňany, Čimice, Pietní území Kobyliské střelnice), 1977, 1978, 1979.
- sine 2019 online — sine: Konference Panelová sídliště – revitalizace vs. ochrana hodnot [program]. In: Národní památkový ústav, 17. 4. 2019. Dostupné na <<https://www.npu.cz/cs/uop-brno/akce/41286-konference-panelova-sidliste-revitalizace-vs-ochrana-hodnot>> [vid. 2020-20-02].
- ALONSO/PALMAROLA 2019 — Pedro Ignacio ALONSO / Hugo PALMAROLA (eds): Flying Panels : How Concrete Panels Changed the World. Exhibition, ArkDes – The Swedish Centre for Architecture and Design, Stockholm, Sweden (18. 1. 2019 – 1. 3. 2020). Berlin–Stockholm–[Santiago de Chile] 2019.
- BÁČOVÁ ET AL. 2010 — Marie BÁČOVÁ ET AL.: Manuál energeticky úsporné architektury: novostavby, panelové domy, změny staveb, historické objekty. Praha 2010.
- BÍLKOVÁ 2015 — Alžběta BÍLKOVÁ: Bytová výstavba Frýdku-Místku v období 1950–1990. Diplomová práce, Ostrava 2015. Uloženo: Katedra dějin umění a kulturního dědictví, Filosofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě.
- CLAUDE 2006 — Viviane CLAUDE: Faire la ville : Les métiers de l'urbanisme au XXe siècle. Marseille 2006.
- CZAPELSKI 2018 — Marek CZAPELSKI: Moduły i wieżowce : Polscy architekci wobec przemian w budownictwie mieszkaniowym 1956–1970. Warszawa 2018.
- DREXLER/VRBATA 2009 — Petr DREXLER / Ladislav VRBATA: Nástavba malometrážních bytů na panelový dům v Hostivaři – The Addition of Small Area Flats atop Prefab in Hostivař. In: ŘÍHA 2009, 24–27.
- FORSTER 2009 — Stefan FORSTER: Revitalizace sídliště v německém Leinefelde – Revitalization of Prefab Housing Complex in Leinefelde, Germany. In: ŘÍHA 2009, 16–21.
- FRAGNER 1986 — Benjamin FRAGNER: Urbanita 86. Technický magazín 29, 1986/9, 34–39.
- FRAGNER 1988 — Benjamin FRAGNER: Urbanita 88. Technický magazín 31, 1988/6, 36–41.
- FURTHER/SCHOECK-RITSCHARD 2013 — Fabian FURTHER / Patrick SCHOECK-RITSCHARD: Göhner Wohnen : Wachstumseuphorie und Plattenbau. Baden 2013.

- GABIŚ 2018 — Agata GABIŚ: *Cale morze budowania* : Wroclawska architektura 1956–1970. Wrocław 2018.
- GATTERMAYEROVÁ 2013 — Hana GATTERMAYEROVÁ, *Tricet let sanací a regenerací panelových budov – zkušenosti z uplynulých let – 30 Years of Rehabilitation and Restoration of Prefabricated Concrete Buildings*, *Beton : technologie – konstrukce – sanace* 13, 2013/3, 22–29.
- GLENDINNING/MUTHESIUS 1994 — Miles GLENDINNING / Stefan MUTHESIUS: *Tower block : Modern Public Housing in England, Scotland, Wales and Northern Ireland*. New Haven 1994.
- HASPEL/JAEGGI 2012 — Jörg HASPEL / Annemarie JAEGGI (eds): *Siedlungen der Berliner Moderne : UNESCO-Welterbe*. Berlin–München 2012.
- HAVLOVEC/ECK/MATĚJKA 2018 — Šimon HAVLOVEC / Pjeer van ECK / Šimon MATĚJKA: *Linka č. 141 : Černý Most, sídliště, které se stalo legendou*. Praha 2018.
- HNÍDKOVÁ 2007 — Vendula HNÍDKOVÁ: *Panel bez roucha*. In: HUBATOVÁ-VACKOVÁ/ŘÍHA 2007, 57–64.
- HÖLZEL/KEREL/ŠEVČÍK 1978 — Zdeněk HÖLZEL / Jan KEREL / Jiří ŠEVČÍK: *Vývoj metod objektivizace společenských potřeb na obytný prostor, část 02 : Kulturně estetické komponenty obytného prostředí*. Bratislava 1978, nepublikovaný strojopis. Uloženo: soukromý archiv Jiřího Ševčíka.
- HUBATOVÁ-VACKOVÁ/ŘÍHA 2007 — Lada HUBATOVÁ-VACKOVÁ / Cyril ŘÍHA (eds) / Jan ČUMLIVSKÝ ET AL.: *Husákovo 3 + 1 : bytová kultura 70. let – Husák's 3 + 1 : The Housing Culture of the 1970s*. Praha 2007.
- CHMIELEWSKI/MIRECKA 2007 — Jan Maciej CHMIELEWSKI / Małgorzata MIRECKA: *Modernizacja osiedli mieszkaniowych*. Varšava 2007².
- CHOMĄTOWSKA-SZAŁAMACHA 2016 — Beata CHOMĄTOWSKA-SZAŁAMACHA: *Stacja Muranów. Wołowiec* 2016.
- CHOMĄTOWSKA-SZAŁAMACHA/SKŁODOWSKI 2018 — Beata CHOMĄTOWSKA-SZAŁAMACHA / Krzysztof SKŁODOWSKI: *Betonia : Dom dla każdego*. Wołowiec 2018.
- ILLNER 2008 — Michal ILLNER: *Čím byla, jsou a čím se mohou stát naše sídliště – What were, presently are and could become our Housing Estates? Beton : technologie – konstrukce – sanace* 8, 2008/3, 6–8.
- JANEČKOVÁ 2016a — Michaela JANEČKOVÁ: *Praha – Invalidovna*. In: SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016, 192–199.
- JANEČKOVÁ 2016b — Michaela JANEČKOVÁ: *Praha – Ďáblice*. In: SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016, 304–311.
- JEHLÍKOVÁ JANEČKOVÁ 2008 — Michaela JEHLÍKOVÁ JANEČKOVÁ: *Vývoj panelových soustav v československém stavebnictví – Development of Panel Systems in Czechoslovak Building Industry*. *Beton : technologie – konstrukce – sanace* 8, 2008/3, 20–22.
- KAROUS 2015 — Pavel KAROUS (ed.): *Vetřelci a volavky : Atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968–1989) = Aliens and herons: a guide to fine art in the public space in the era of normalisation in Czechoslovakia (1968–1989)*. Praha 2015².
- KLEIBL 2014 — Martin KLEIBL: *Petržalka : Prekvapivý sprievodca mestskou časťou*. Bratislava 2014.
- KOHOUT ET AL. 2016 — Michal KOHOUT / David TICHÝ / Filip TITTL / Jana KUBÁNKOVÁ / Šárka DOLEŽALOVÁ: *Sídliště, jak dál? Praha* 2016.
- KORYČÁNEK 2017 — Rostislav KORYČÁNEK (ed.): *Paneland : Největší československý experiment = Czechoslovakia's great housing experiment*. Brno 2017.
- KOŘÍNKOVÁ 2015 — Jana KOŘÍNKOVÁ: *Obytný soubor Lesná : Trnitá cesta panelového sídliště k památkové ochraně – Residential Complex Lesná : The thorny path of a panel housing estate towards heritage protection*. *Zprávy památkové péče* 75, 2015/4, 322–330.
- KOUKALOVÁ 2007 — Šárka KOUKALOVÁ: *Rozhovor s Janem Koubou a Milanem Míškem v Teplicích*. In: HUBATOVÁ-VACKOVÁ/ŘÍHA 2007, 235–246.
- KOUKALOVÁ 2016 — Martina KOUKALOVÁ: *Panelové tvary v čase*. In: SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016, 12–35.
- KOŽELUHA 1965 — Jaroslav KOŽELUHA: *Povrchové úpravy obvodových panelů vytvářené ve výrobnách*. *Architektura ČSR* 24, 1965/5, 325–330.
- KRACÍK 2015 — Matyáš KRACÍK: *Památková ochrana panelových sídlišť? – Heritage protection of prefabricated housing estates? Zprávy památkové péče* 75, 2015/4, 299–306.
- KRACÍK 2017 — Matyáš KRACÍK: *Metodika k dokumentaci, výzkumu a památkové ochraně panelových sídlišť*. Praha 2017. Dostupné na <<http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374469>> [vid. 2020-10-30].
- KRÁLÍČEK 1986 — Václav KRÁLÍČEK: *Architektura bez architekta? Umění a řemesla : Čtvrtletník pro otázky lidové umělecké výroby a uměleckého řemesla* 28, 1986/3, 32–34.
- KRIVÝ 2015 — Maroš KRIVÝ: *Greyness and colour desires : The chromatic politics of the panelak in late socialist and postsocialist Czechoslovakia*. *The Journal of Architecture* 20, 2015/5, 765–802.
- KROLL 1982 — Lucien KROLL: *Alençon : Die unmögliche Sanierung von Perseigne*. *Baumeister* 79 (= *Industriebauten; Gewerbebetriebe; Bauen und Energiesparen*), 1982/2, 756.
- LÁBUS 2000 — Ladislav LÁBUS: *Barevnost panelových domů*. *Stavba* 7, 2000/1, 36–37.
- LÁBUS/MAREŠ/PRAŠILOVÁ 2009 — Ladislav LÁBUS / David MAREŠ / Dagmar PRAŠILOVÁ: *Barevnost panelových domů na sídlišti Bohnice – The Colorfulness of the Panel Houses in the Bohnice Housing Estate*. In: ŘÍHA 2009, 32–33.
- LEHKOŽIVOVÁ/PLATIL/TUČEK 2019 — Irena LEHKOŽIVOVÁ / Josef PLATIL / Ondřej TUČEK (eds) / Marie JELÍNKOVÁ / Tomáš ŘEPA / Hana ŘEPKOVÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Karel VESELÝ: *Sídliště Ďáblice : Architektura pro lidi – The Ďáblice Housing Estate : Architecture for the People*. Praha 2019.
- LENGEREAU 2001 — Éric LENGEREAU: *L'Etat et architecture 1958–1981 : Une politique publique?* Paris 2001.
- LEŚNIAKOWSKA 2017 — Marta LEŚNIAKOWSKA: *Nechceme bydlet spolu? : Kolektivní domy v poválečném Polsku : Opuštěný projekt*. In: *Bydlet spolu : Kolektivní domy v českých zemích a Evropě ve 20. století – To Live*

- Together : Collective Houses in Czechoslovakia and Europe in the 20th Century. H. Guzik (ed.), [Řevnice 2017], 171–179.
- MACHÁČKOVÁ 2016 — Helena MACHÁČKOVÁ (ed.) / Marie FOLTÝNOVÁ / Pavel KAROUS / Ladislav ZIKMUND-LENDER: Umělecká díla ve veřejném prostoru sídliště Invalidovna [mapa]. Praha 2016.
- MACHÁČKOVÁ 2017 — Helena MACHÁČKOVÁ (ed.) / Marie FOLTÝNOVÁ / Hana ŘEPKOVÁ / Ladislav ZIKMUND-LENDER: Umělecká díla na sídlišti Ďáblice [mapa]. Praha 2017.
- MALEČEK/VALENTOVÁ/JEŘÁBEK 2012 — Martin MALEČEK / Veronika VALENTOVÁ / Miroslav JEŘÁBEK (eds): Lesná – 50 let sídliště : Historie – současnost – perspektivy. Brno 2012.
- MAYER 2006 — Vera MAYER (ed.): Plattenbausiedlungen in Wien und Bratislava zwischen Vision, Alltag und Innovation. Wien 2006.
- MERTOVÁ 2015a — Martina MERTOVÁ: Olomouc – Třída Kosmonautů : Stavebně historický vývoj sídliště a zhodnocení jeho urbanisticko-architektonických kvalit jako podklad pro zpracování regulačního plánu RP-08. Nepublikovaný rukopis, Olomouc 2015. Uloženo: Magistrát města Olomouce, odbor strategie a řízení, útvar hlavního architekta.
- MERTOVÁ 2015b — Martina MERTOVÁ: Olomouc – Sídlíště III. pětiletky : Stavebně historický vývoj sídliště a zhodnocení jeho urbanisticko-architektonických kvalit jako podklad pro zpracování regulačních plánů RP-10 „Sídlíště Na Vozovce“, RP-22 „Sídlíště Neředín – Nová Ulice“. Nepublikovaný rukopis, Olomouc 2015. Uloženo: Magistrát města Olomouce, odbor strategie a řízení, útvar hlavního architekta.
- MEUSER 2015 — Philipp MEUSER: Die Ästhetik der Platte : Wohnungsbau in der Sowjetunion zwischen Stalin und Glasnost. Berlin 2015.
- MORAVČÍKOVÁ ET AL. 2011 — Henrieta MORAVČÍKOVÁ ET AL.: Bratislava : Atlas sídlisk : Vitajte v panelstory! – Bratislava : Atlases of Mass Housing : Welcome to prefabricated story! Bratislava 2011.
- MRÁČKOVÁ/ŠIMONOVÁ/VEJVODA 2014 — Markéta MRÁČKOVÁ / Barbora ŠIMONOVÁ / Viktor VEJVODA (eds): Legenda o sídlišti – Legend of Prefabricated Housing Estate. Praha 2014.
- NĚMEC/HÁJEK 2018 — Alexandr NĚMEC / Roman HÁJEK: Sídlíště Kladno-Rozdělov : Historie, architektura, urbanismus a všední život. Kladno 2018.
- NEUBERT 2020 — Jiří NEUBERT: Jihlavská sídlíště – pasport sídlišť / Jihlavská sídlíště – doporučení k obnově. Pracovní materiál pro Magistrát města Jihlavy, Jihlava 2020. Uloženo: Magistrát města Jihlavy, útvar městského architekta, a archiv autorky.
- NOVÁK 1981 — Antonín NOVÁK: Barevnost sídlišť je součástí životního prostředí [rozhovor, zapsal Vlastimil Čiml]. Večerní Praha 27, 1981/119, 19. 6. 1981, 4.
- NOVÁK 1982 — Antonín NOVÁK: Nevyřešené otázky barevnosti sídlišť. Československý architekt 28, 1982/4, 1, 4.
- NOVOTNÁ 2015 — Eva NOVOTNÁ: Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie – Post-war apartment construction and heritage preservation using the example of Great Britain and Scandinavia. Zprávy památkové péče 75, 2015/4, 307–312.
- NOVOTNÝ 1983 — Jan NOVOTNÝ: O barvě a barevnosti. Architektura ČSR 42, 1983/2, 85.
- NOVÝ/VOŽENÍLEK 1971 — Otakar NOVÝ / Zdeněk VOŽENÍLEK: Architekti Praze. Praha 1971.
- GRABMÜLLEROVÁ 2002 — Daniela GRABMÜLLEROVÁ: Regenerace panelových sídlišť. Stavba 9, 2002/4, 62–63.
- PLESKOT 2002 — Josef PLESKOT: Regenerace panelového sídliště Komenského náměstí v Litomyšli. Stavba 9, 2002/4, 63–71.
- PLESKOT 2009 — Josef PLESKOT: Regenerace panelového sídliště Komenského náměstí v Litomyšli – Regeneration of the Komenského náměstí Prefab Housing Estate in Litomyšl. In: Říha 2009, 34–37.
- POLÁČKOVÁ 2018 — Tereza POLÁČKOVÁ: Neoficiální československá architektonická scéna v 80. letech 20. století. Diplomová práce, Praha 2018. Uloženo: Ústav pro dějiny umění FF UK.
- ROJÍK/GATTERMAYEROVÁ 1988 — Václav ROJÍK / Hana GATTERMAYEROVÁ: Regenerace panelových budov. Architektura ČSR 47, 1988/6, 56–59.
- RUDIŠ 2012 — Viktor RUDIŠ: Ósaka a Lesná – Ósaka and Lesná. In: Martina Peřínková et al., Architektura a urbanismus 2. poloviny 20. století. Ostrava 2012, 16–19.
- ŘEPKOVÁ 1988 — Hana ŘEPKOVÁ: Povznesení sídliště. Technický magazín 31, 1988/4, 43–45.
- ŘEPKOVÁ 2012b — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště a jejich regenerace. In: Eva Špačková et al., Proměny architektury 2. poloviny 20. století = Transformations in twentieth-century architecture [CD-ROM]. Ostrava 2012, 84–92.
- ŘEPKOVÁ 2015b — Hana ŘEPKOVÁ: Problematika památkové ochrany sídlišť na příkladu sídliště Ďáblice – The issue of heritage preservation for prefabricated housing estates using the example of Ďáblice. Zprávy památkové péče 75, 2015/4, 316–317.
- ŘEPKOVÁ 2017a — Hana ŘEPKOVÁ: Sídlíště Ďáblice usiluje o památkovou ochranu. Zprávy památkové péče 77, 2017/4, 466.
- ŘEPKOVÁ 2018a — Hana ŘEPKOVÁ: Paneláci [recenze]. Zprávy památkové péče 78, 2018/6, 698–703.
- ŘEPKOVÁ 2020f — Hana ŘEPKOVÁ: Skrytý půvab panelu, aneb regenerace sídlišť z pohledu památkové péče – The inconspicuous charm of panels, the regeneration of housing estates from the point of view of heritage care. Zprávy památkové péče 80, 2020/1, 46–63.
- ŘÍHA 2009 — Cyril ŘÍHA (ed.): Panelový dům po dvaceti letech. (= ERA21 – Ekologie, realizace, architektura 21. století, roč. 9, sv. 2009/1). Brno 2009.
- SEDLÁK 1997 — Martin SEDLÁK: Sto let vývoje sídliště. Architekt 43, 1997/22, 9–16.

- SCHWENK 1997 — Herbert SCHWENK: Die Splanemann-Siedlung. Berlinische Monatsschrift 6, 1997/4, 67–71.
- SKŘIVÁNKOVÁ 2018 — Lucie SKŘIVÁNKOVÁ: Nový Barrandov – pokus o panelové město – New Barrandov – an attempt at a panel city. Zprávy památkové péče 78, 2018/6, 604–615.
- SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/KOUKALOVÁ/NOVOTNÁ 2017 — Lucie SKŘIVÁNKOVÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Martina KOUKALOVÁ / Eva NOVOTNÁ (eds): Paneláci 2 : Historie sídlišť v českých zemích 1945–1989: kritický katalog k výstavě Bydliště – panelové sídliště: plány, realizace, bydlení 1945–1989 – The Paneláks 2. Praha 2017.
- SKŘIVÁNKOVÁ/ŠVÁCHA/NOVOTNÁ/JIRKALOVÁ 2016 — Lucie SKŘIVÁNKOVÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Eva NOVOTNÁ / Karolina JIRKALOVÁ (eds): Paneláci 1 : Padesát sídlišť v českých zemích: kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku – The Paneláks 1 : Fifty Czech Housing Estates. Praha 2016.
- SOLAŘ 2001 — Miloš SOLAŘ: Hotelový dům je cennou připomínkou doby. Mladá fronta Dnes (Praha) 12, 2001/182, 7. 8. 2001, 3.
- STRAKOŠ 2014 — Martin STRAKOŠ: Po sorele kov, sklo, struktury a beton : Kapitoly o architektuře a výtvarném umění 50. a 60. let 20. století od Bruselu po Ostravu – After Socialist Realism, the Brussels Style : Metal, Glass, Structures and Concrete. Chapters from Architecture and Art in the 1950s and 1960s from Brussels to Ostrava. Ostrava 2014.
- STRAKOŠ 2018 — Martin STRAKOŠ: Ostravská sídliště : Urbanismus, architektura, umění a památkový potenciál – Ostravas' Housing Estates : Urban Planning, Architectur, Art and Heritage Potential. Ostrava 2018.
- SVOBODA/ŠOLC 2019 — Petr SVOBODA / Martin ŠOLC (eds): Panelová sídliště : Revitalizace vs. ochrana hodnot = Plattenbausiedlungen : Revitalisierung vs. Bewahrung der Werte. Brno 2019.
- ŠILHANOVÁ 1986 — Hana ŠILHANOVÁ: Moderní sídliště a jeho regenerace. Nepublikovaný rukopis, Praha 1986. Uloženo: soukromý archiv; Ústav dějin umění AV ČR, nedostupné.
- ŠIMKOVÁ 2013 — Hana ŠIMKOVÁ: Regenerace panelových sídlišť – Refurbishment of Panel Housing Estates. Beton : technologie – konstrukce – sanace 13, 3/2013, 16–17.
- ŠPIČÁKOVÁ/JANEČKOVÁ ET AL. 2014 — Barbora ŠPIČÁKOVÁ (ed.) / Michaela JANEČKOVÁ ET AL.: Sídlíště Solidarita. Kostelec nad Černými Lesy 2014.
- ŠTĚDRÁ ET AL. 2001 — Taťána ŠTĚDRÁ ET AL.: Analýza regenerace pražských panelových sídlišť. Materiál MHMP, Útvar rozvoje hl. m. Prahy. Praha 2001. Uloženo: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy (IPR).
- ŠVÁCHA 1995 — Rostislav ŠVÁCHA: Od moderny k funkcionalismu : Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století – Von der Moderne zum Funktionalismus : Metamorphosen der Prager Architektur der ersten Hälfte des zwanzigsten Jahrhunderts. Praha 1995.
- ŠVÁCHA 2000 — Rostislav ŠVÁCHA: Rekapitulace sídlišť. Stavba 7, 2000/5, 36–41.
- ŠVÁCHA/LÁBUS/KRAUS/VORLOVÁ 1998 — Rostislav ŠVÁCHA / Ladislav LÁBUS / David KRAUS / Milada VORLOVÁ: Sídlíště – díl druhý : Střízlivě i emocionálně – Housing Estates. 2. Umění a řemesla : Čtvrtletník pro kulturu prostředí 40, 1998/4, 49–52.
- TEREBA 1975 — Stanislav TEREBA: fotografie Zajímavý obytný dům. Večerní Praha 21, 1975, 28. 7. 1975, 3.
- TOMÍŠKOVÁ 2009 — Marie TOMÍŠKOVÁ: Panelová sídliště – fenomén československého stavebnictví a architektury 60. let – Panelled housing estates – the phenomenon of the Czechoslovak building industry and the architecture of the 1960s. Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 20, 2009, 45–51.
- TUČEK 1984 — Viktor TUČEK: Obytný soubor Ďáblice: realizace. Praha 1984.
- TURKINGTON/KEMPEN/WASSENBERG 2004 — Richard TURKINGTON / Ronald van KEMPEN / Frank WASSENBERG (eds): High-rise housing in Europe : Current trends and future prospects. Delft 2004.
- URLANDOVÁ 2016 — Andrea URLANDOVÁ: Sila farby : princípy a vybrané poznatky k riešeniu farebnosti v architektúre a urbanistických priestoroch s využitím colour science. Bratislava 2016.
- VESELÁ 2009 — Markéta VESELÁ: Rekonstrukce a nástavba panelového domu v Brně-Bystřci – Reconstruction of Prefab Buildings in Bystrc, Brno including the Addition of an Extension. In: ŘÍHA 2009, 28–31.
- VESELÝ 2017 — Martin VESELÝ: Panelák: objekt estetických kontroverzí a takzvaných humanizačních snah – A Panel House: An Object of Aesthetic Controversies and so called Humanizing Efforts. Beton : technologie – konstrukce – sanace 17, 2017/3, 40–43.
- ZADRAŽILOVÁ 2009a — Lucie ZADRAŽILOVÁ: Život v pražských králikárnách : Sonda do současného vývoje panelových sídlišť – Life in Prague's „Rabbit-hutches“ : A Probe into the Contemporary Development of Housing Estates. In: ŘÍHA 2009, 14–15.
- ZADRAŽILOVÁ 2009b — Lucie ZADRAŽILOVÁ: Šokující pravdivost paneláků: důvod k obdivu nebo k nenávisti? : Rozhovor Lucie Zdražilové s Ladislavem Lábusem – The Shocking Truth about Panel Houses : A Reason to Love or Hate? : An Interview with Ladislav Lábus by Lucie Zdražilová. In: ŘÍHA 2009, 47–52.
- ZADRAŽILOVÁ 2013a — Lucie ZADRAŽILOVÁ: Porozumění panelovým sídlístím jako předpoklad pro jejich regeneraci – Understanding Panel Housing Estates is the Essential Requirement for their Regeneration. Beton : technologie – konstrukce – sanace 13, 2013/3, 3–6.
- ZADRAŽILOVÁ 2013b — Lucie ZADRAŽILOVÁ: Když se utopie stane skutečností : Panelová sídliště v Československu 1953–1989. Praha 2013.
- ZARECOR 2015 — Kimberly Elman ZARECOR: Utváření socialistické modernity : Bydlení v Československu 1945–1960 – Manufacturing a socialist modernity. Praha 2015.
- ZIKMUND-LENDER/CZUMALO ET AL. 2014 — Ladislav ZIKMUND-LENDER (ed.) / Vladimír CZUMALO ET AL.: Experimentální sídliště Invalidovna – Experimental Housing Estate. Hradec Králové–Praha 2014.
- ZIMA 1985 — Václav ZIMA: Barvy v sídlístích nemají vyhráno : Architekti se stavbaři o brněnském sídlísti Vinohrady. Rudé právo 65, 1985/215, 12. 9. 1985, 3.

SUMMARY

The question of panel housing estates colouring, not only in Prague, seems to be of little relevance within heritage management. For decades, we have been so depressed by the uniformity and greyness of housing estates, that their small colour nuances were almost not perceived. However, the matter of colour gains a different perspective if we realize that panel estates as part of our urban environment, form the view dominants on the near and far horizons of heritage reserves and zones, and are sometimes part of them. Currently this issue reflects serious evolving debate on the urban, architectural, artistic and monumental values of some selected estates, which go beyond ordinary period production and deserve some form of heritage protection. Another, may be surprising aspect, is, that not only historians of architecture but also important contemporary architects are dealing with the panel house estates.

The estates were not all grey; some had cultivated colours from the very beginning. The comparison shows that colour is not a new matter of the current transformation of panel houses, but each construction stage approached it differently. The process of thermal insulation of houses in recent years has revived the housing estate, but at the same time under the application of insulation layers, the original appearance of façades disappeared – the size, pattern and surface of panels or lining of windows, suspended balconies, openings, attics etc. Moreover, the process was not regulated in any way by the construction authorities or the heritage management – in the 1990s the changes were perceived as beneficial for the panel houses. Only the insulation of façades going hand in hand with the disappearance of the pattern, original colour and materiality of the façade made researchers, theorists and architects notice the differences between estates and their development stages (pre-housing/wooden housing, socialist realism, experimental pioneer housing, beautiful or humanist estates, technocratic housing estates, late beautiful and postmodern housing estates).

The demise of unchanged status for decades was – as well as abroad, especially in Great Britain, France, Germany and Poland – accompanied by intensive art-historical research of the estates and even thorough documentation of the last intact objects. In Czech Republic for example, the extensive *Paneláci* project mapped seventy-five Czech and Moravian housing estates, published and presented fifty of them at exhibitions.

The matter of visual aspect regulation of panel housing estates is viewed from the perspective of personal practical experiences. A sober look back to the original form of panel estates in two Prague districts, 6 and 8, is offered in the current unhappy boom of colour cacophony, informing about the relatively successful colour regulation. In Prague 6 this concerns the housing estates of Petřiny and Červený Vrch; and in Prague 8 the estates of Invalidovna, Ďáblice, Kobylisy, Bohnice and Čimice.

Apart from the black and white façades of Invalidovna experimental housing estate by Josef Polák and Vojtěch Šalda, the estates of Červený Vrch, Ďáblice and Kobylisy from the beautiful phase have the most valuable original solution, which should be preserved or restored. Characteristic for them were the strip windows in black frames with coloured window inserts and white façades. The façades of the Červený Vrch tower blocks by architect Milan Jarolím had a white-framed chessboard of alternately grey and white parapet strips and oppositely coloured concrete fronts of balconies, the strip windows were framed by black pillars. Also the tower blocks and houses of the Ďáblice estate by architect Viktor Tuček were white with coloured pillars between windows – blue pillars for the tower blocks with a cascading base and chrome yellow for the smaller houses. The panel houses with a passage way through had dark brown gables and light brown parapet strips and brown window pillars, embellished with red squares of balcony railings made of glass mosaic. The Kobylisy housing estate by architect Jan Krákora with white belt façades and brown gables was characterized by the burgundy colour of the rear balcony walls of all tower blocks and the blue of all balconies of panel houses.

After the presentation of the colour development of these estates, the principles are formulated, which crystallized from the experience with these estates and were embodied in the colour regulation conceived in 1999–2001 for Prague 8 and 2002–2007 for Prague 6. This article provides examples of the regulation.

Since the knowledge of the original panel colour is very poor, the author of this article tried to find the original authors of housing estates to consult the colour concept, with the aim to elaborate regulations to the hitherto unrestrained alterations of façades. She managed to contact the authors of the most valuable ensembles or their descendants and with their help regulations were established for the Invalidovna housing estate (ŠALDA/ŘEPKOVÁ/DOUBNER 2001) and the Ďáblice housing estate (TUČEK 2001); regulations of selected residential complexes in Prague 6 were composed by the author herself reflecting her previous experiences gained from the cooperation with the architect Ladislav Lábus (ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007). Prof. Ladislav Lábus from FA ČVUT, with his students examined the possibilities of material transformation of the largest panel house in the Bohnice estate. The designs changing the mass of the house following the example of Lucien Kroll were not realistic in our environment, but they were the beginning of cooperation. For housing cooperatives and the Prague 8 City Hall Lábus designed the façade of several large buildings in the Bohnice housing estate. Unlike the then predominant chaotic solutions trying to suppress the essence of prefabricated houses, he brought a solution that gave them size, repeatability, simplicity, modernity and pride.

The basic pillars of the presented method of colour regulations for particular estates are analysis, elaboration of a concept, design of a colouring and consistent implementation. These basic theses must be based on the principles of the regulation: a comprehensive approach, the author's humility, simplicity of solution and colour sobriety. The development during the more than fifteen years since the beginning of colour regulation in Prague 6 and 8 complies with the fact that housing estates benefit from a unifying concept.

The National Heritage Institute plans to publish the methodology of housing estates regeneration in the coming years, which gives a clear signal that the time is coming when these modern architecture estates will be included in the heritage management interest.

Fig. 1. A – Prague 6-Veselavín, Petřiny housing estate, Na Petřínách Street, view of the blocks of houses from No. 311, Na Petřínách 84 towards the east. The hotel house and civic amenities, which integrate the house front of the estate main axis, are not built yet. **B** – Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate,

Brunclíkova Street, view to the south and to the junction with Hiršlová Street, with the civic amenities building No. 1875, Brunclíkova 17 (postcard stamped 1967, private collection).

Fig. 2. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 496–513, Zelenohorská 3–37, view from Zhořelecká. One of the two largest blocks with eighteen entrances. The façade is divided by strip windows (photo author, 2012).

Fig. 3. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, No. 685, Vokovická 14. Negative example of the façade colour scheme. The three Čapek-type tower blocks on the way to Ruzyně Airport behind the Vokovice tram loop were among the first colourful façades of the 1990s. Around 2005, the two returned to a modest colouring of the protruding façade elements, but retained the brown tuning. The third block transferred the colour scheme on the new insulation (photo author, 2020).

Fig. 4. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 390–398, Vratislavská 2–18. Left original state, de facto three – coloured: burgundy brown are the elevator shafts and the pillars between windows, which cover the load – bearing panels in the level of the grey parapet panels of the belt type façade. Grey Boletice panels in the windows level cover the partitions. On the right design by a professional decorator from 1998. If all the houses had such a fragmented colour, the original grey would be more acceptable. This unconsulted proposal confirmed the need for regulation (photo author, 2012).

Fig. 5. Prague 8-Čimice, Čimice housing estate, southern part, block Nos. 361–366, Chvatěrubská 18–28. The original design of the façade in Chvatěrubská Street with small, originally white panels ("block panels"), fine black joints, undivided portrait-oriented windows and black frames of fully glazed staircases, is completely hidden in the insulation. Some houses abolished the full glazing of the stairs and replaced it with double wing windows, which had not been present in the estate until then (photo author, 1999).

Fig. 6. Prague 8-Troja, Bohnice housing estate, block Nos. 516–526, Mazurská 1–21, northern façade to Ratibořská 2–12. The process of transformation of the eleven-entrance large block: the left part is in its original state with the façades of the Larsen-Nielsen system – completely expressionless; for economic reasons, only a fraction of the Danish system was then used in Czechoslovakia. From the right, the block is already beginning to change according to the insulation design by Ladislav Lábus (photo author, 1999).

Fig. 7. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 428–445, Poznaňská 13–47. Eighteen-entrance large block, northern façade facing Lodžská Street. On the right the original state of the block owned by the Prague 8 authorities with the "belt façade" with continuous window sills, on the left the completion of the insulation of the first separated unit Nos. 428–430 according to the design by Ladislav Lábus (photo author, 2000).

Fig. 8. A, B – Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, houses south of Evropská Street. The façades of the southern part of the complex after the year 2000. The houses of the G 57 type were painted in the mid-1990s, emphasizing some of the façade elements. The colour was often burgundy combined with white, ochre or light yellow. Address unspecified, south of European Avenue (photo author, 2004).

Fig. 9. Prague 6-Veleslavín, Petřiny housing estate, Na Petřínách Street, late 1960s. Housing estate and civic amenities No. 304 on the corner of Na Petřínách 56 and Čílový 9 with a bookstore and florist. The house on the left is No. 254, the southern house of the block in Křenov 2. The hotel house is not standing yet (copied from Nový/Voženílek 1971, without pagination).

Fig. 10. Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate, No. 1772, Na Petřínách 37. Façades of panel houses before the last insulation. The panel grid is no longer highlighted, at the end sections it is hidden under a small layer of insulation, which does not yet appear in front of the attic cornice (photo author 2007).

Fig. 11. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, postcards from the late 1970s. **A** – No. 648, Evropská 1, Egyptská 162, followed by No. 673, Arabská 25, Evropská 158. The seven-storey panel houses are of the same G 57 type as in the Petřiny housing estate. **B** – tower house No. 677, Arabská 17, Evropská 150, view to the west from today's Drancy restaurant No. 689, Evropská 148. Tower houses and restaurants have black window frames (private collection).

Fig. 12. Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate. **A** – Nos. 1831, 1825, Na Klášterním 23, Brunclíkova 1. Blocks Nos. 1831–1834 and 1825–1830, Na Klášterním 17–23 and Brunclíkova 1–11, various designs of neighbouring different types of blocks harmonize together when a reduced colour scale is used, however not much was missing and due to a misunderstanding of property rights and duties, the Na Klášterním block (on the left) could have a lemon-brown-purple façade (photo author 2006). **B** – block No. 1841–1843, Zeyerova Alley 14–18, in the background No. 1844–1848, Volavkova 9–17. One of the first blocks, owned by the Prague 6 authorities, fully insulated before the author of the article became involved at the Municipal Office in Prague 6. Apparent is double insulation of the end section, the colour became the basis of the regulation (photo author, 2007).

Fig. 13. Prague 6-Veleslavín, Petřiny housing estate, Nos. 93, 95 and 100, Na Okraji 60–64, Čílová 24. Block of flats with suitable colour scale and emphasized staircases (photo author, 2019).

Fig. 14. Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate. **A** – No. 1896, Na Petřínách 31. The façades of the tower blocks had hard plaster in a sandy shade, the balcony railings combined wire glass and a metal bars, the position of which alternated on the floors. **B** – No. 1896 (front), 1897 (back), Na Petřínách 31, 29. The last insulated tower blocks approach the original monochrome state. Due to the fact that the regulations determine the maximum permissible colour range, the implementation is successful. **C** – No. 369, Na Petřínách 30, Na Větrníku 1. Here the owners chose a light grey façade with a warm red glass railing of the balcony. **D** – No. 1898, Na Klášterním 6, Brunclíkova 1a. For the first insulated tower block, the owners chose a deep grey façade and a dark red, finely perforated sheet metal railing (photo author, A – 2015; B–D – 2019).

Fig. 15. Prague 8-Karlín, Invalidovna housing estate. View from the Olympik Hotel No. 615, Nekvasilova 30, to the southwest of the entire housing estate (copied from sine 1972–1979, year 1973, *Invalidovna* file, without pagination).

Fig. 16. Prague 8-Karlín, Invalidovna housing estate. **A** – block Nos. 587–584, Nekvasilova 11–17. The block has been restored to almost its original colour. The corrugated sheet was replaced by coloured panels. **B** – No.

612, U Sluncové 21. Tower house. **C** – Nos. 580–581, Molákova 26–28. Example of non-compliance with the colour regulations. The colour is disturbing, but at least it corresponds to the aesthetics of the 1960s. The most important is preservation of the strip windows and the full glazing of the staircase unit. **D** – No. 577, Molákova 34. The hotel house was saved from contact insulation (A, C, D – photo author, 2019; B – photo 2018).

Fig. 17. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, No. 677, Arabská 17, Evropská 150, view from the Drancy restaurant No. 689, Evropská 148, Arabská 15. The checkerboard façade of the tower block, masterfully working with white, grey and black, is set in a frame consisting of gables and a flat roof. After the year 2000, the houses were already a long way from the elegant, graphically conceived Brussels façades, captured in a picture from the time shortly after completion. Due to the replacement of windows, window sills, walling of window inserts and sides of balconies, the last reconstruction primarily aimed at a cultivated uniform design (copied from NOVÝ/VOŽENÍLEK 1971, without pagination).

Fig. 18. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, Nos. 673–677, Arabská 17–25, Evropská 150–158. Tower blocks in the Evropská Avenue towards the west, realised design by Hana Řepková from 2005 in a simpler two-colour scheme. Compared to the 1990s state or the inappropriate colour scheme of the nearby three blocks of the same houses, this is a better version; but a step back compared to the original design, then unfortunately washed away and forgotten (photo author, 2020).

Fig. 19. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate, Nos. 603–607, Kamerunská 1–9, Africká 10. The façades are painted. The block in the middle confirms the correct colouring of the material, not just the surface. The nautical windows of the elevator shafts are an important visual element of the estate, they have proven to be displayed at least in colour. Since the first such solution attracted attention before the application of the regulation, it was recommended there after (photo author, 2002).

Fig. 20. Prague 6-Vokovice, Červený Vrch housing estate čp. 611–615, Evropská 77–85. The housing estate is closed from the north by one of the semi-enclosed blocks formed by the G 57 system. The contrast of angled white and dark red was taken over by tower blocks, panel houses have different shades of brick hue. The unity is restored, somewhere including the nautical windows phenomenon (photo author, 2019).

Fig. 21. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, 1980s. The north-south pedestrian axis – Burešova Street – passes through house No. 1638, Burešova 10 with courtyard balconies; in the centre there is a pharmacy and an insurance company, on the right a post office; at the back, blocks of flats No. 1151, Burešova 12, and the northern part of block 1158–1164, Hlaváčova 2–14 (copied from TUČEK 1984, 44).

Fig. 22. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, postcard from the early 1970s. The photo in the lower left corner shows the original black window inserts between the strip windows. The same image shows chrome-yellow inter-window columns and atypical windows on the facades of kindergartens and nurseries. The scale of the photographs shows colours, but not the material design detail. The windows of the kindergartens were decorated with glass mosaics (private collection).

Fig. 23. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, block Nos. 1284–1295, Třebenická 4–26, in the foreground No. 1295. State of buildings that complement the main composition, in 2000 (photo by V. Tuček, 2000; copied from TUČEK 2001, without pagination).

Fig. 24. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, blocks Nos. 1334–1339, Tanvaldská 1–11 (in the foreground), Nos. 1327–1333, 1321–1326, Chabařovická 1–13, 15–25 (right and back), Nos. 1340–1346, Střešovská 6–18 (left), view from the south. Insulated houses keep the original colour (photo author, 2015).

Fig. 25. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate. Colour and material design, basic scheme 1:5000; axonometry of colour design was developed by Viktor Tuček Jr. in 2001. Demonstration of the fact, that for the regulation of a large estate, such a simple design is sufficient, together with a table of colours of individual elements of the façade for each block (copied from TUČEK 2001, without pagination).

Fig. 26. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, Nos. 1956–1958, 1961–1962, Bedřichovská 12–8, 4, 2. Five tower blocks in the period, when the Copilitglassed walls of the staircases begun to be walled. Design by Viktor Tuček Jr. from 2001 restores the crystalline composition of the block by colour highlighting the communication module (copied from TUČEK 2001, without pagination).

Fig. 27. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, block Nos. 1296–1307, Frýdlantská 2–24. Grey-blue colour variation by V. Tuček Jr. was a welcome revival for the estate in its current white and brown-beige colours. In contrast to the non-systemically applied yellow and orange shades of some façades, in which the typical red squares of the railing disappear, the grey-blue background desirably accentuates them (photo author, 2001).

Fig. 28. Prague 8-Kobylisy, Ďáblice housing estate, block Nos. 1284–1295, Třebenická 4–26, No. 1295 in the foreground. Proposal of colour design by Viktor Tuček Jr. from 2001 was very successfully realised (copied from TUČEK 2001, without pagination).

Fig. 29. Prague 8-Kobylisy, Kobylisy housing estate, axonometry, view from Horňátecká Street, chief designer Jan Krákora (copied from NOVÝ/VOŽENÍLEK 1971, without pagination).

Fig. 30. Prague 8-Kobylisy, Kobylisy housing estate. District Cultural House and Severka House of Services on a postcard, circa late 1970s. The white façades of the tower blocks contrast with the brown gables, emphasizing the verticality. The burgundy coating of the rear balcony walls optically increases their depth. White roof pergolas give elevator engine rooms the appearance of a receding floor (private collection).

Fig. 31. Prague 8-Kobylisy, Kobylisy housing estate, tower blocks Nos. 1107, 1108, 1077, Paláskova 2, 3, 4, view from Trousilova Street. Black and white photo offers a view from the shopping centre to the amphitheatre of the former brickyard, we see the dark rear balcony walls of the tower and panel houses (unknown photographer, 1970s; copied from FB Staré Kobylisy, <<https://www.facebook.com/289088578164545/photos/a.289112161495520/299884930418243/?Type=3&theatre>> [publ. 2017-11-02]).

Fig. 32. Prague 8-Kobylisy, Kobylisy housing estate. **A** – No. 1106, Trousilova 5a (in the foreground), Nos. 1107, 1108, 1077, Paláskova 2, 3, 4, view from the south from Horňátecká street (photo by A. & A. Suk, 2006; copied from *Atlas Čech* <<https://www.atlasceska.cz/fotogalerie/id/13983#thumb-224815>>).

B – No. 1107, Paláskova 2 (**left**), No. 1077, Paláskova 4, Třeboradická 16 (**right**), view from the north from Hornáčeká Street (photo author, 2020).

Fig. 33. Prague 8-Troja, Bohnice housing estate, block Nos. 491–505, Krynická 1–29, view from the south to the eastern part of the block (photo author, 2012).

Fig. 34. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 428–445, Poznaňská 13–47. Eighteen-entrance large block lining the busy Lodžská Street. **A** – the southern façade facing Poznaňská in a sober colour scheme with four colours for eighteen entrances was realized according to the design by Ladislav Lábus. **B** – detail of colour change at the join of two separated units, houses Nos. 430 and 431, Poznaňská 41 and 43. **C** – northern façade oriented to Lodžská street; the colour scheme divides the block into separated units with mirror-inverted colour (photo author, 2012).

Fig. 35. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, Nos. 563–567, Řešovská 20–28. A panel house with thermal insulation designed by Hana Řepková, confirmed by architect Lábus (photo author, 2012).

Fig. 36. Prague 8-Čimice, Čimice housing estate, southern part, block Nos. 361–366, Chvatěrubská 18–28. Original façade with small panels and fine joints; replacing of the black metal frames with grey is the least evil. Some houses replaced the full glazing of the staircases with ordinary windows (photo author, 1999).

Fig. 37. Prague 8-Čimice, Čimice housing estate, southern part, block Nos. 350–356, Chvatěrubská 4–16. The block is an example of the inconsistency of the owner, the designer and the failure or malfunction of the control mechanisms of the building authorities (photo F. Řepka, 2020).

Fig. 38. Prague 8-Čimice, Čimice housing estate, southern part, block Nos. 346–349, Okořská 1–7. Façade of the block according to the colour regulation (design by Hana Řepková) preserving most of the original pattern (photo author, 2000).

Fig. 39. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 415–427, Hlivická 2–26. One of the three block of the estate, reviewed personally by the author, a sandwich house with gardens next to the ground floor apartments by architect Zdeněk Jakubec. The overall colour scheme of the panel house weakens its architectural expression, which fully stood out in its original form with the white paint of the façades from the late 1970s, although in detail the colouring may seem meaningful. **A** – view from the south from Lodžská Street; **B** – front gardens (photo author, 2005).

Fig. 40. Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate, Nos. 1863, 1864, Šantrochova 9, 7. As a result of privatization, the blocks had more owners. One of the principles of the method was the identical design of the block, here for example 1862–1865, Šantrochova 5–11 (photo author, 2007).

Fig. 41. Prague 6-Břevnov, Petřiny housing estate, No. 1799, Čilova 8 from block Nos. 1799–1803, Čilova 2–8. The same blocks of the G 57 type stand in Petřiny and Červený Vrch housing estates (only the openings in the balcony railing differ), so the same principles ought to be applied in both estates. Architectural segments only are treated in colour (photo author, 2007).

Fig. 42. Prague 6-Břevnov, Nos. 2060–2063, Bělohorská 217–223. This small set of Bolívarova cooperative houses originally had high-quality Brizolit plasters in a natural grey-beige shade. The brick colour was added to the masonry buildings, on the base of which elegant balconies with solid concrete sides in the original sand colour stand out better (photo author, 2007).

Fig. 43. Prague 6-Břevnov, Nos. 136–138, Radimova 27, 29. Elevated panel houses protrude from the surrounding of mostly four-storey development. **A** – original state (photo F. Řepka, 2007). **B** – an example from the regulation of housing estates of Prague 6. The priority was the optical reduction of the masses of a pair of high-rise panel houses. Height reduction usually doesn't work, slimming does. The large panel mass was optically divided into two tall slender ones, the two-tone colour of a single block is balanced by repeating the same scheme in the positive and negative. The contrasting façade of both parts of the semi-detached house can seem to be slightly shifted in plan (copied from ŘEPKOVÁ/ŘEPKA 2007).

Fig. 44. Prague 8-Bohnice, Bohnice housing estate, block Nos. 402–412, Katovická 2–22, south façade. Large block facing on the south the main road axis of the estate, of identical construction with the eighteen-entrance block in Poznaňská. The block was also owned by Prague 8 authorities. It is separated from the large block in Poznaňská by N–S oriented high-rise panel houses and a two-storey shopping centre (this is the only recognizable "whirligig" from the original concept). With the consent of the author of the design, Ladislav Lábus, the project for the eastern part of the block in Poznaňská was used again, which, apart from being economical, had a visual effect of repeating a proven design and enhancing the expression of the main street of the estate. The design is identical to the eastern part of the block in Poznaňská No. 428–445 (see Fig. 34), which is out of scope due to its length (photo author, 2012).

Fig. 45. Prague 6-Vešlavín, Petřiny housing estate, Na Petřínách Street. Detail of the façade, comparison of old and new. The structure of the panels and the smooth edge around their perimeter, narrow bands around windows and a profiled attic cornice are visible (photo author, 2007).

Translation by Linda Foster

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle **Moderní architektura 20. století**, dílčí cíl **VI.3 Urbanistické celky**, financovaného z institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace (IP DKRVO) poskytnuté NPÚ Ministerstvem kultury.